

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06644

YIDISHE GESHIKHT

Israel M. Goodelman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יידישע געשיכטע

ה ע פ ט ז

פארן ערשטן לערוויאך
פון יידישער געשיכטע

פון

י. מ. גודלמאן

פארלאג **מתנות** ניו יארק

אַרויסגעגעבן פון
פאַרלאַג „מתנות“
ביים
שלום עליכם פּאַלק אינסטיטוט

YIDDISHE GESCHICHTE

Heft I

ערשטע אויפלאַגע, סעפטעמבער, 1945
צווייטע אויפלאַגע, אַקטאָבער, 1945
דריטע אויפלאַגע, יאַנואַר 1950
פערטע אויפלאַגע, מאי, 1954
פינפטע אויפלאַגע, אַקטאָבער, 1958
זעקסטע אויפלאַגע, אַקטאָבער, 1962

Copyright, 1945
by
FARLAG MATONES
New York, N. Y.

Published by
FARLAG MATONES
41 UNION SQUARE
New York 3, N. Y.

Printed in the U.S.A.
by Ogilvie Press, Inc.
Brooklyn 17, N. Y.

צום לערער

עס איז קלאר, אז אויב מיר ווילן לערנען אין אונדזערע יידישע שולן די גאנצע יידישע געשיכטע, מוזן מיר אָפּקלייבן דאָס יאָדער-דיקע, דאָס וויכטיקסטע, און אויסלאָזן אַ סך פרטים. די פּאַר טעקסטביכער, וואָס זיינען בנמצא פאַר דעם לימוד געשיכטע, זיינען איבערגעלאָזן מיט אַ סך פרטים און זיינען לחלוטין ניט צוגעפאַסט צו דעם עלעמענט קינדער, וואָס לערנען זיך איצט אין אונדזערע שולן.

די אַלע מיטלען, וואָס דער לערער באַנוצט ביים לערנען יידישע געשיכטע, פאַרנעמען קודם כל צופיל צייט און ברענגען קיינמאַל ניט די געווינשאַטע רעזולטאַטן. די דיקטירטע אָדער מימעאָגראַף פירטע נאַטיצן ווערן גאַנץ אָפט פאַרלוירן און זיינען שווער פאַר די קינדער צו לייענען.

אונדזערע קינדער דאַרפן האָבן ניט נאָר נאַטיצן, נאָר טאַקע קורצע טעקסטן, וואָס זיי זאָלן קענען לייענען און איינלערנען אין דער היים, נאָך דעם ווי דער לערער האָט אין קלאַס דערציילט אַ קאַפיטל געשיכטע. די טעקסטן מוזן ניט אַרומנעמען אַליץ, וואָס דער לערער האָט דערציילט. זיי דאַרפן בלויז איבערגעבן דעם תמצית פון דער לעקציע. אין די טעקסטן דאַרפן די קינדער געפינען דאָס, וואָס מיר ווילן, אַז עס זאָל זיך איינקריצן אין זייער זיכרון. דאָס איז איינגיטליך דער ציל פון די דריי געשיכטע-העפטן. וואָס איך האָב צונויפגעשטעלט פאַר די דריי יאָר געשיכטע-לימוד אין דער יידישער פּאַלקסשול. די העפטן שעפן באַין אופן ניט אויס אַליץ, וואָס דער לערער דאַרף דערציילן. ער מעג און דאַרף צוגעבן

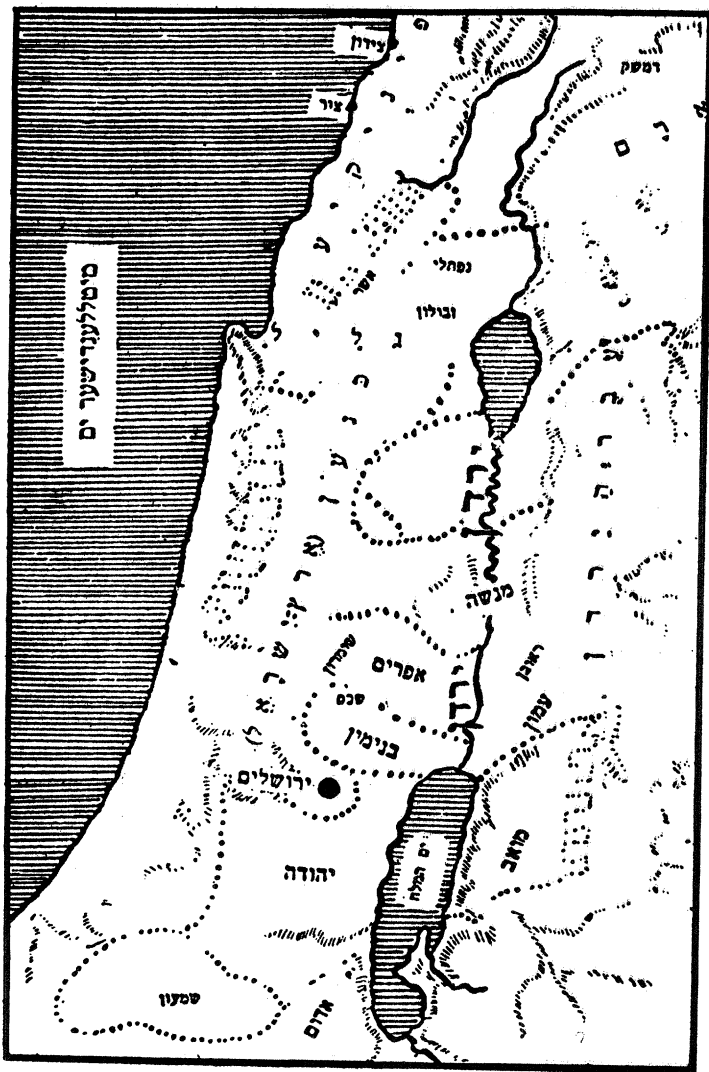
אזוי פיל, וויפל ער געפינט פאר נייטיק און פאסיק, און כל המרכה
הרי זה משובח.

איך וויל אויסדריקן מיין הארציקסטן דאנק מייע קאלעגן
לערערס: י. גויכבערג, ל. שפיטאלניק, ז. זילבערבערג און י. ליפשיץ
פאר לייענען די טעקסטן און פאר זייערע חברישע אנווייזונגען. א
דאנק אויך חבר יודל מארק פאר זיין דערמוטיקן מיך אין דער אר-
בעט. א באזונדערן יישר כוח פארדינט חבר ליפע לעהרער פאר
זיינע גוטע עצות.

איך וועל געוויס אפשאצן מיט דאנק אלע אנווייזונגען פון
חברים לערערס, וואס וועלן זיך באנוצן מיט די געשיכטע העפטן,
און וועל אויף ווי ווייט מעגלעך זיך רעכענען מיט די אנווייזונגען
אין א ווייטערדיקער אויפלאגע.

י. מ. גודלמאן

נייארק
1945

מֵאֶפֶס פּוֹן כְּנַעַן לְיֵיט שְׁבַטִים

אונדזער פאלק

דאס יידישע פאלק איז צעזיט און צעשפרייט איבער דער גאנצער וועלט. עס איז כמעט נישטא קיין לאנד, וואו עס זאלן ניט לעבן קיין יידן. וויפל יידן עס זיינען פאראן היינט-צו-טאג אויף דער וועלט, איז שווער צו זאגן, מען רעכנט, אז ארום עלף מיליאן. פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה, איידער הימלער האט אנגעהויבן אומצוברענגען די יידן אין די לענדער, וואס ער האט פארבאפט, זיינען אויף דער וועלט געווען ארום זיבעצן מיליאן יידן. דער גרעסטער יידישער צענטער איז אמעריקע. אין אמעריקע זיינען פאראן ארום פינף מיליאן יידן.

ווער זיינען געווען די ערשטע יידן? וואו האבן זיי געלעבט? ווי האבן זיי געלעבט? ווי אזוי זיינען זיי געקומען אין די אלע לענדער, וואו זיי געפינען זיך איצט?

וועגן דעם וועלן מיר לערנען אין דער יידישער געשיכטע. די יידישע געשיכטע איז שוין איבער פיר טויזנט יאר אלט. ווען מיר לערנען די יידישע געשיכטע, באקענען מיר זיך מיט דעם לעבן פון יידישן פאלק פון די גאר אלטע צייטן ביז היינטיקן טאג. מיר באקענען זיך מיט אלע צרות און ליידן, וואס דאס יידישע פאלק האט איבערגעלעבט אין פארלויף פון הונדערטער יארן. מיר באקענען זיך אבער אויך מיט די יידישע העלדן, וואס האבן פאר-טיידיקט דאס פאלק, און מיט די גרויסע יידישע געלערנטע, וואס האבן געלעבט מיטן פאלק און עס געלערנט צו גיין אויף גוטע און גערעכטע וועגן.

די ערשטע יידן

צווישן אזיע און אפריקע געפינט זיך די אראבישע מידבר (וויסמעניש). אמאל, מיט ארום פיר טויזנט יאר צוריק, האבן אין אט דער מידבר ארוםגעוואנדערט גרויסע פאמיליעס פאסטעכער. זיי האבן ניט געהאט קיין שמענדיקע הימען. זיי האבן ארום-

יידישע נעשיכטע העפטן

געוואנדערט מיט זייערע שאף און ציגן פון איין אַאזיס צום צווייטן. דאָרט האָבן זיי אויפגעשטעלט זייערע ביידלעך און גע- וואוינט אין זיי, ביז די שאף האָבן אָפגעגעסן דאָס גאַנצע גראָז. דעמאלט האָבן זיי זיך אַריבערגעקליבן אויף אַ צווייטן אַאזיס. יעדע פון די גרויסע פאַמיליעס האָט געהייסן אַ שבט. דער עלטסטער מאָן פון שבט איז געווען דער פירער און אלע האָבן אים געמוזט פּאָלגן. נאָך זיין טויט איז דער עלטסטער זון זינער געוואָרן דער פירער פון שבט.

די מענטשן פון יענער צייט האָבן געגלייבט, אז עס זיינען פאַראַן אַ סך געטער. זיי האָבן געהאַלטן די זון, די לבנה און די שמערן פאַר געטער. זיי האָבן זיך געמאַכט געצן פון האַלץ און פון שטיין. צו זיי האָבן די פאַרצייטיקע מענטשן געדינט און געבראַכט קרבנות, כדי די געטער זאָלן זיין גוט צו זיי.

צווישן די וואַנדערנדיקע פאַסטעכער איז געווען אַ שבט, וואָס האָט זיך גערופן „עברים“. פון דעם שבט זיינען אַרויסגעקומען די ערשמע יידן. דער עלטסטער פון דעם שבט איז געווען אברהם. ווייל מיר קומען אַרויס פון אברהמען, רופן מיר אים „אברהם אַבינו“.

3

די אַבות

אברהם פאַטער, תרח, איז געווען אַ געצנדינער. אברהם האָט נאָך יונגעהייט פאַרשמאַנען, אז עס איז נאַריש צו דינען צו געצן. ער האָט אָנגעהויבן גלייבן, אז עס איז פאַראַן נאָר איין גאָט, וואָס האָט אַלצדינג באַשאַפן.

אברהם מיט זיין פאַמיליע האָט פאַרלאָזט דאָס אַרט פון זיין געבוירן און האָט אָנגעהויבן וואַנדערן און זוכן אַ נייע היים. אַ לאַנגע צייט האָט אברהם אַרומגעוואַנדערט, ביז ער איז אָנגעקומען אין לאַנד כנען.

דאָס לאַנד כנען געפינט זיך אין אַזיע, אויפן ברעג פון מיטל- לענדישן ים. די גריכן האָבן דאָס לאַנד אָנגערופן „פאַלעסטינע“. ווען דאָס איז געוואָרן דאָס לאַנד פון יידישן פאַלק, האָט מען עס אָנגעהויבן רופן ארץ-ישראל.

יידישע געשיכטע העפטן

אין כנען האבן דעמאלט געלעבט אנדערע קליינע פעלקער און אברהם האט זיך באזעצט צווישן זיי.
דארט איז ביי אברהמען און ביי זיין ווייב, שרהן, געבוירן געווארן א זון. זיי האבן אים א נאמען געגעבן — יצחק.
ווען יצחק איז אונטערגעוואקסן, האט אברהם ניט געוואלט, אז ער זאל חתונה האבן מיט א פרוי פון די פרעמדע פעלקער, און ער האט דערפאר געשיקט זיין קנעכט, אליעזר, אין דעם לאנד פון זיין געבוירן צו געפינען דארט א ווייב. פאר יצחקן.
יצחקס ווייב, רבקה, האט געבוירן צוויי זין, יעקב און עשו. עשו האט שפעטער זיך אפגעריסן פון דער פאמיליע.
יעקב האט געהאט פיר ווייבער. די ווייבער האבן געהאט צוועלף זין.
יעקבן האט מען אויך גערופן „ישראל“. דערפאר רופט מען די יידן „בני ישראל“ — די קינדער פון ישראל.
אברהם, יצחק און יעקב ווערן גערופן די „אבות“ — פאטערס — פון יידישן פאלק.

4

די יידן אין מצרים

דער חומש דערציילט, אז יעקב האט ליב געהאט זיין זון, יוספן, מער פון אלע קינדער. יעקבס זין האבן פיינט געהאט יוספן, ווייל ער האט זיך גרויס געהאלטן קעגן זיי. איין מאל, ווען יוסף האט געבראכט די ברידער עסן אין פעלד, האבן זיי אים פארקויפט צו פארבייגייענדיקע ישמעאלים. יעקבן האבן די זין דערציילט, אז א ווילדע חיה האט פארצוקט יוספן.
די ישמעאלים האבן געבראכט יוספן קיין מצרים און האבן אים דארט פארקויפט פאר א קנעכט. אין א צייט ארום איז יוסף דורך א גילקלעכן צופאל געבראכט געווארן צום קעניג פון מצרים (פרעה). דער קעניג האט אים געמאכט פאר שני למלך (וויצע-קעניג) און האט אים באשטימט פאר פארוואלטער פון גאנצן עסנווארג אין לאנד. אין יענער צייט איז אין כנען געווארן א גרויסער הונגער. עס האבן אויסגעטריקנט די וואסערן אין די ברונעמער און עס האט אויסגעפעלט עסן פאר מענטשן און שאף.

יידישע געשיכטע העפטן

ווען יעקב האט זיך דערוואוסט, אז אין מצרים איז פאראן שפיין, האט ער געשיקט זיינע זין אהין איינצוקויפן עסן. ווען יעקבס זין זיינען אָנגעקומען קיין מצרים, האט יוסף זיי גלייך דערקענט. ער האט זיי מוחל געווען דאָס שלעכטס, וואָס זיי האָבן אים געטאָן. ער האט אַראָפּגעבראַכט קיין מצרים זיין אלטן טאטן, יעקב, צוזאַמען מיט די פאַמיליעס פון זיינע ברודער. זיי האָבן זיך אַלע באַזעצט אין גושן און האָבן דאָרט געפירט אַ רואיך לעבן פון פאַסטעכער.

אזוי איז אוועק אַ לאַנגע צייט. יעקב און יוסף זיינען גע-שמאַרבן. אין מצרים איז אויפגעקומען אַ נייער פרעה. דער נייער פרעה האט געמאַכט די יידן פאַר שקלאַפן. ער האט זיי געצוואַנגען צו קנעטן ליים און מאַכן ציגל, צו בויען פאַלאַצן, שטעט און פיראַ-מידן. איבער די יידישע שקלאַפן האט פרעה אַוועקגעשטעלט אויפ-זעערס, וואָס האָבן געשלאָגן און געפייניקט די יידן.

שווער איז געווען דאָס לעבן פון די יידן, אַבער דאָס ערנסטע איז געווען אַ באַפעל, וואָס פרעה האט אַרויסגעגעבן. ער האט מורא געהאַט, אז די יידן וועלן זיך פאַרמערן און וועלן ווערן שמאַרק. דעמאָלט וועלן זיי מאַכן אַן אויפשטאַנד קעגן אים. האט פרעה דערפאַר באַפוילן, אז אַלע נייע-געבוירענע יינגלעך זאָל מען אַריינזאָרפן אין טייך ניל.

5

מ ש ה

איינע פון די יידישע פרויען, יוכבד, האט געבוירן אַ יינגל. די מוטער האט אַ שטיקל צייט אויסבאַהאַלטן דאָס קינד, דערנאָך האט זי עס אַריינגעלייגט אין אַ קעסטל, און מרים, דעם קינדס שוועסטער, האט עס אַוועקגעטראָגן צום ברעג טייך. אַליין איז זי געבליבן שטיין פון דער ווייטנס צו זען, וואָס מיטן קינד וועט געשען. פרעהס טאַכטער איז געקומען זיך באַדן אין טייך. זי האט דערזען דאָס קעסטל און האט געשיקט איר דינסט נאָך דעם. ווען

יידישע געשיכטע העפטן

די פרינצעסין האָט דערזען דאָס קינד, איז עס איר אזוי שטאַרק געפעלן געוואָרן, אז זי האָט באַשלאָסן עס נעמען צו זיך.

זי האָט געוואָלט געפינען אַן אָם, וואָס זאָל אויפהאַדעווען דאָס קינד. האָט מרים געבראַכט איר מומער און די פרינצעסין האָט איר געגעבן דאָס קינד צו האַדעווען. ווען משה איז אונטערגעוואַקסן, האָט פּרעהס טאַכטער אים גענומען צו זיך. זי האָט אים אַ נאָמען געגעבן „משה“ — אַרויסגעצויגענער פון וואַסער.

משה האָט ניט פאַרגעסן, אז ער איז אַ ייד. ווען ער איז עלטער געוואָרן, האָט אים זייער וויי געטאָן צו זען, ווי שווער די פאַר-שקלאַפּטע יידן אַרבעטן.

איינמאָל האָט משה דערזען, ווי אַ מצרישער אויפזעער שלאַגט אַ יידישן שקלאַף. משה האָט דעם אויפזעער דערהרגעט און האָט זיין קערפער באַהאַלטן אין זאַמד. ער האָט אָבער מורא געהאַט, טאַמער וועט זיך פּרעה דערוויסן, וועט ער אים שווער באַשטראַפן, איז ער דערפאַר אַנטלאָפן אין דער מיטער.

אין מדבר האָט משה געלעבט עטלעכע יאָר. ער איז דאַרט געווען אַ פאַסטער. ער האָט אָבער די גאַנצע צייט ניט אויפגעהערט צו טראַכטן וועגן זיינע פאַרשקלאַפּטע ברידער אין מצרים.

איינ מאל האָט משה געפּיטערט זיינע שאַף אויף אַ באַרג. פּלוצלונג האָט ער דערזען פון ווייטנס אַ דאַרן, וואָס האָט געברענגט און איז ניט פאַרברענגט געוואָרן. משה האָט געוואָלט צוגיין נענטער. ער האָט אָבער דערהערט אַ שטים פון דאַרן: „משה, משה, זאַלסט ניט גענענען אַהער! טו אויס דיינע שיך פון דיינע פּיס, וואָרום דאָס אַרט, וואָס דו שטייסט אויף אים, דאָס איז הייליקע ערד... איך בין דער גאָט פון דיין פאַטער, דער גאָט פון אַברהם, דער גאָט פון יצחק, אין דער גאָט פון יעקב... דאָס געשריי פון די קינדער פון ישראל איז געקומען צו מיר און איך האָב אויך געזען די דריקונג, וואָס די מצרים דריקן זיי. דערפאַר קום אַצינד און איך וועל דיך שיקן צו פּרעהן און צי אַרויס מיין פּאָלק, די קינדער פון ישראל, פון מצרים.“

און משה האָט געפּאָלגט די שטים פון גאָט און האָט זיך צוריקגעקערט קיין מצרים.

יידישע געשיכטע העפטן

6

די באפרייאונג

פרעה האט ניט געוואלט פארלירן זיינע שקלאפן. דער-חומש דערציילט, אז נאט האט געבראכט אויף מצרים צען מכות און האט דורך דעם געצוואונגען פרעהן ארויסצולאזן די יידן.

משה האט ארויסגעפירט די יידן פון דעם לאנד פון קנעכט-שאפט און זיי זיינען צוגעקומען צום רוימן ים (ים סוף). דערווייל האט פרעה חרטה געהאט, וואס ער האט ארויסגעלאזט די יידן און ער האט זיי נאכגעיאגט, כדי זיי צוריקצוברענגען קיין מצרים.

דא איז געשען א וואונדער: די וואסערן פון ים האבן זיך פאנאנדערגעטיילט און די יידן זיינען אריבער דעם ים אין דער טריקעניש. ווען די מצרים מיט זייערע רייטוועגענער האבן זיי נאכגעיאגט, זיינען זיך די וואסערן ווידער צוזאמענגעקומען און די מצרים זיינען אלע דערטרונקען געווארן.

משה האט געפירט די יידן אין דער מידבר. ער האט זיי געוואלט פירן אין דעם לאנד כנען, וואו זייערע אבות האבן גע- לעבט אמאל.

אין דער מידבר האט אפט אויסגעפעלט עסן און טרינקען. די קנעכט וואס זיינען נאר וואס באפרייט געווארן האבן אפט באשול-דיקט משה, אז ער האט זיי ארויסגעפירט פון מצרים, כדי זיי זאלן אויסשטארבן פון הונגער און דורשט. דער חומש דערציילט, אז משה האט אין דער מידבר אנגעוויזן די יידן אויף דעם מן און זיי האבן זיך מיט דעם געשפייזט, משה האט אויך מיט זיין שטעקן געשלאגן א גרויסן שטיין און פון דארט ארויסגעשלאגן וואסער.

די גאנצע צייט, וואס די יידן האבן ארומגעוואנדערט אין מידבר, איז משה געווען זייער פירער, וועגווייזער און לערער. ער האט זיי געלערנט ווי זיך אויפצופירן, ווען זיי וועלן אנקומען אין דעם צוגעזאגטן לאנד כנען.

יידישע געשיכטע העפטן

7

מתן תורה

אין מידבר האָט משה צוגעפירט די יידן צום באַרג סיני. משה האָט אַרומגעשטעלט דאָס גאַנצע פֿאָלק אַרום באַרג און האָט באַפוילן, אז אלע יידן זאָלן דריי טעג האַלטן ריין זייערע קער-פערס. משה אליין איז אַרויפגעגאַנגען אויפן באַרג.

און דער גאַנצער באַרג סיני איז געווען איינגעהילט אין פייער און עס האָט געדונערט און געבליצט. דער באַרג האָט שטאַרק גע-ציטערט און פון דעם געדיכטן רוך האָט זיך דערהערט אַ שטים :

(א) איך בין יהוה דיין גאָט, וואָס האָט דיך אַרויסגעצויגן פון לאַנד מצרים, פון דעם הויז פון קנעכטשאַפט.

(ב) זאָלסט ניט האָבן קיין אַנדערע געטער פאַר מיין פנים.

(ג) זאָלסט ניט אַרויפברענגען דעם נאָמען פון יהוה דיין גאָט צום פאַלשן.

(ד) געדענק דעם טאָג פון שבת אים צו האַלטן הייליק. זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און טאָן אלע דייעע מלאכות, אָבער דער זיבעטער טאָג זאָל זיין שבת. זאָלסט ניט טאָן קיין מלאכה, דו, דיין זון און דיין טאָכטער, דיין קנעכט און דיין דינסט, און דיין באַהמה, און דער פֿרעמדער וואָס איז אין דייעע טויערן.

(ה) האַלט אין כבוד דיין פֿאַטער און דיין מוטער.

(ו) זאָלסט ניט מאַרדן.

(ז) זאָלסט ניט זיין צעלאָזן.

(ח) זאָלסט ניט גנבענען.

(ט) זאָלסט ניט זאָגן פאַלשע עדות.

(י) זאָלסט ניט גלוסטן דיין חברס הויז, אָדער זיין קנעכט, אָדער זיין דינסט, אָדער זיין אָקס, אָדער זיין אייזל, אָדער וואָס נאָר עס איז דיין חברס.

יידישע געשיכטע העפטן

8

דער עגל

משה איז געווען אויפן בארג סיני פערציק טעג און פערציק נעכט. ווען דאס פאלק האט געזען, אז משה זאמט זיך, האט עס זיך געווענדט צו אהרנען, משהס ברודער, און אים געזאגט: — מאך אונדז א גאט, וואס זאל גיין פאר אונדז, ווייל מיר ווייסן ניט, וואס מיט משהן איז געווארן.

און די יידן האבן געבראכט אהרנען זייער גאלדענע צירונג, וואס זיי האבן מיטגעבראכט פון מצרים, און אהרן האט עס צע-שמאלצן און אויסגעגאסן א געץ אין דעם געשטאלט פון א קאלב — אן עגל.

און די יידן האבן געבראכט קרבנות צום עגל און געזונגען און געטאנצט ארום אים.

פונקט דעמאלט איז משה ארונטערגעקומען פון בארג. אין זיינע הענט האט ער געטראגן צוויי שטיינערנע טאוולען, די לוחות, אויף וועלכע עס זיינען געווען אויסגעקריצט די צען געבאטן (עשרת הדברות).

ווען משה האט דערזען דעם עגל און ווי די יידן טאנצן ארום אים, איז ער אריין אין גרויס צארן. ער האט א ווארף געטאן פון זיינע הענט די לוחות און האט זיי צעבראכן אויף שטיקלעך. ער האט גענומען דעם עגל און האט אים פארברענט.

משה איז צום צווייטן מאל ארויפגעגאנגען אויפן בארג סיני און האט דארט אויסגעהאקט צוויי שטיינערנע לוחות אזוי ווי די ערשטע. ער האט באשוואוירן די יידן אפצוהיטן די געזעצן, וואס זיי האבן באקומען אויפן בארג סיני.

די צוויי לוחות מיט די עשרת הדברות האט משה אריינגעלייגט אין א קאסטן (ארוז) און די יידן האבן מיטגעפירט מיט זיך דעם ארוז וואוהין זיי זיינען געגאנגען.

משה האט אויך אנגעזאגט די יידן צו געדענקען אויף שמענדיק די טעג, ווען זיי זיינען באפרייט געווארן פון קנעכטשאפט אין לאנד מצרים, און צו מאכן יעדער יאר דעם יום-טוב פסח אין אנדענק פון זייער באפרייאונג. אין די טעג פון פסח זאלן זיי עסן מצות פאר אן אנדענק, אז ווען זיי זיינען ארויס פון מצרים אין איילעניש, האבן זיי געבאקן מצות אַנשטאַט ברויט.

יידישע געשיכטע העפטן

9

משהס טויט. יהושוע

פערציק יאר האבן די יידן ארומגעוואַנדערט אין מידבר אונטער משהס פירונג. אין די פערציק יאר איז אויסגעוואַקסן אַ נייער דור יידן, וואָס האָט ניט געוואוסט פון קיין שקלאַפּעריי, און דער אלטער דור איז ביסלעכווייז אויסגעשטאַרבן.

ענדלעך האָט משה צוגעפירט די יידן צום טייך ירדן. אויף דער צווייטער זייט האָט מען שוין געקאָנט זען דאָס לאַנד כנען, וואוהין משה האָט די גאַנצע צייט געפירט דאָס פּאָלק.

אַבער משהן איז ניט געווען באַשערט אַריינצופירן די יידן אין דעם צוגעזאַגטן לאַנד. דער הומש דערציילט, אַז גאָט האָט געזאָגט צו משה: „דאָס איז דאָס לאַנד, וואָס איך האָב געשוואָרן צו אברהמען, צו יצחקן און צו יעקבן. איך האָב דיך געלאָזט זען מיט דינע אויגן, אַבער אַהין אַריבערקומען וועסטו ניט.“ משה האָט פאַרזאַמלט דאָס פּאָלק אַרום זיך און האָט באַשטימט זיין געטרייען תלמיד, יהושוע בן נון, פאַרן פירער. ער האָט באַשוואוירן די יידן צו פּאַלגן יהושוען פונקט ווי זיי האָבן אים געפּאַלגט.

דערנאָך האָט משה זיך געזעגנט מיטן פּאָלק. ער האָט דער-מאָנט די יידן אַלץ, וואָס מיט זיי איז פאַרגעקומען אין דער מידבר, און האָט זיי געבענטשט. ער איז אַרויפגעגאַנגען אויף דעם באַרג נבו, פון וואַנען ער האָט געזען דאָס גאַנצע לאַנד כנען.

אויף דעם באַרג איז משה געשטאַרבן. מען האָט אים באַגראָבן אין טאַל, און ביז היינטיקן טאָג ווייסט ניט קיין מענטש וואו זיין קבר געפינט זיך. משה איז אלט געווען הונדערט און צוואַנציק יאר, ווען ער איז געשטאַרבן, אַבער זיין אויג איז ניט געווען טונקל און זיין פרישקייט איז ניט אַוועק.

דאָס פּאָלק האָט דרייסיק טעג געטרויערט און באַוויינט דעם גרויסן פירער און לערער, וואָס האָט פון שקלאַפּן באַשאַפן אַ פריי פּאָלק.

דאָס פּאָלק האָט משהן גערופן „משה רבנו“ — משה אונדזער לערער.

יידישע געשיכטע העפטן

דער נייער פירער, יהושע בן נון, האט אריבערגעפירט די יידן איבערן ירדן. ביסלעכווייז האבן די יידן איינגענומען טיילן פון כנען און האבן זיך דארט באזעצט.

דאס פאלק איז געווען איינגעטיילט אין צוועלף שבטים, וואס האבן זיך גערופן אויף די נעמען פון יעקבס זין. יעדער שבת האט באקומען א חלק פון דער איינגענומענער ערד.

10

די שופטים

אין כנען האבן געלעבט אנדערע פעלקער. זיי פלעגן זיך אפט פאראייניקן צווישן זיך און באפאלן די יידישע שבטים, וואס האבן געלעבט אפגעזונדערט איינער פון צווייטן. די יידן איז געווען זייער שווער זיך צו פארטיידיקן קעגן זייערע שונאים.

אפטמאל האבן זיך עטלעכע שבטים פאראייניקט אונטער דער פירונג פון א שטארקן העלד און פארטריבן זייערע פיינט. אזא העלד האט מען גערופן „שופט“. דער שופט איז אין צייט פון פרידן געווען דער ריכטער פון שבט. צו אים איז מען געקומען נאך עצות און ער האט געמשפט דאס פאלק. אין צייט פון אן אנפאל פון א שונא איז דער שופט געווארן דער קריגספירער.

פון די ארומיקע פעלקער האבן די יידן זיך ביסלעכווייז אפגע- לערנט פרעמדע מנהגים און האבן אנגעהויבן דינען צו די געטער פון די פרעמדע פעלקער. די שופטים האבן שמענדיק געלערנט די יידן ניט צו פארגעסן דעם יידישן גאט און די געזעצן, וואס זיי האבן באקומען פון משהן.

אין דעם ספר „שופטים“ ווערט דערציילט וועגן עטלעכע שופטים, וואס האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער העלדזשקייט קעגן די יידישע שונאים.

עס איז געווען א שופט, א פרוי, דבורה הנביאה. זי פלעגט זיצן אונטער א טייטלבוים און דאס פאלק פלעגט קומען צו איר זיך משפטן און הערן אירע קלוגע רייד.

אין מאל איז א שונא אנגעפאלן אויף צוויי יידישע שבטים. דער פירער פון דעם שונא איז געווען דער קריגספירער סיפרא. די יידן האבן זיך שטארק געשראקן פאר סיפראן מיט זיינע רייט-

יידישע געשיכטע העפטן

וועגענער. דבורה די נביאה האט אבער דערמוטיקט די יידן. זי איז צוזאמען מיט דעם יידישן העלד, ברק, ארויסגעטראטן קעגן דעם שונא. די יידן האבן צעשלאגן סיסראן מיט זיין ארמיי.

וועגן א צווייטן שופט, גדעון, ווערט דערציילט, אז ער האט ניט געקאנט צווען, ווי די שונאים פארגיסן דאס כלום פון זיינע ברידער. ער האט אויסגעקליבן דריי הונדערט שטארקע יונגע מענער און איז אין מיטן דער נאכט באפאלן דעם שונא פון דריי זייטן. די יונגע מענער האבן געטראגן אין די הענט ברענענדיקע פאקלען און האבן געבלאזן אין שופרות און געשריען: „א שווערד פאר גאט און פאר גדעונען!“ דער שונא איז צעטומלט געווארן און איז זיך צעלאפן. גדעון און זיינע העלדן האבן זיי נאכגעיאגט און האבן זיי אינגאנצן פארטריבן. דאס פאלק האט געוואלט מאכן גדעונען פאר א קעניג, אבער ער האט געענטפערט: „ניט איך וועל הערשן איבער אייך און ניט מיין זון וועט הערשן איבער אייך; גאט וועט הערשן איבער אייך.“

דער שטארקסטער שופט איז געווען שמשון הגבור. ער האט געקעמפט קעגן די ערגסטע שונאים פון די יידן, די פלישתים. זיי פלעגן אפט אנפאלן דא אויף איין שבת, דא אויף א צווייטן, צונעמען די שאף, פארברענען די פעלדער און אויסהרגענען די מענער. שמשון איז איינער אליין ארויסגעטראטן קעגן די פלישתים און האט זיי צעשלאגן.

שמשון האט זיך פארליבט אין א פלישתי-מיידל, דלילה. די פלישתים האבן אנגערעדט דלילהן, אז זי זאל אויסגעפינען אין וואס עס ליגט שמשונס כוח. עטלעכע מאל האט שמשון זי אפגענארט, אבער צום סוף האט ער איר אויסגעזאגט, אז זיין גבורה ליגט אין זיינע ניט געשוירענע האר.

איין מאל, ווען שמשון איז איינגעשלאפן, האט דלילה געשיקט רופן די פלישתים. זיי האבן אפגעשוירן שמשונס לאנגע האר און ער האט זיך שוין מער ניט געקאנט אנטקעגנשמעלן די פלישתים. זיי האבן אים אויסגעשטאכן די אויגן און אים געצוואונגען שווער צו ארבעטן.

אין א צייט ארום האבן די פלישתים געמאכט א גרויסן יום-טוב אין זייער טעמפל. זיי האבן אהין געבראכט שמשונען, אז ער זאל זיי פריילעך מאכן. שמשונס האר זיינען שוין געווען ווידער אנגעוואקסן און ער האט דערפילט אין זיך זיין אמאליקן כוח. ער

יידישע געשיכטע העפטן

האָט זיך מיט אַלע כּוּחוֹת אָנגעשפּאַרט אויף די מיטלסטע זיילן פּון טעמפל און האָט אויסגערופּן: „לאַמִּיך שטאַרבן אינאיינעם מיט די פּלישתים!“ די זיילן האָבן זיך איינגעבוֹיגן און דער טעמפל איז איינגעפּאַלן. אַלע פּלישתים, וואָס האָבן זיך דאַרט געפּונען, זיינען דערהרגעט געוואָרן און צוזאַמען מיט זיי איז אויך אומגעקומען דער שטאַרקער יידישער העלד, שמשון.

11

די גרינדונג פון דער מלוכה

שווער האָט זיך געלעבט די אָפּגעזונדערטע יידישע שבטים צווישן די פרעמדע פעלקער אין כּנען. פון אַלע זייטן זיינען זיי געווען אַרומגערינגלט מיט שונאים. די שונאים זיינען געווען פּאַר-אייניקט און די יידישע שבטים האָבן איינגעזען, אַז זיי מוזן זיך אויך פּאַראייניקן. זיי מוזן האָבן אַ קעניג איבערן גאַנצן פּאַלק.

אין יענער צייט האָט געלעבט שמואל הנביא. ער איז געווען אַ שופּט און אויך אַ לערער פון פּאַלק. ער פּלעגט אַרומגיין איבער די יידישע שטעט און לערנען דאָס פּאַלק. ער האָט גערופּן די יידן אָפּ-צוהיטן שטרענג די געזעצן, וואָס משה האָט זיי געגעבן. דאָס פּאַלק האָט ליב געהאַט שמואלן און האָט זיך צוגעהערט צו זיינע רייד.

ווען די שבטים האָבן באַשלאָסן צו מאַכן אַ קעניג איבער זיך, זיינען די עלטסטע פון פּאַלק געקומען צו שמואלן און האָבן אים גע-בעטן, אַז ער זאָל אויסקלייבן אַ פּאַסיקן מאַן פּאַר אַ מלך (קעניג).

שמואל האָט די עלטסטע געפרוּאוּט אַפּרעדן פון דעם. ער האָט זיי געזאָגט: „אַ מלך וועט צונעמען אייערע זין פאַר סאַלדאַטן און אייערע טעכטער פאַר קעניגס און בעקעריןס. אייערע פעלדער און גערטנער וועט ער אוועקגעבן זיינע קנעכט. ער וועט אַרויפלייגן אויף אייך שטייערן און איר וועט קלאַגן און פאַרשעלטן דעם טאַג, וואָס איר האָט זיך אויסגעקליבן אַ מלך.“

דאָס פּאַלק האָט זיך אַבער ניט געוואָלט צוהערן צו שמואלן און ער האָט ענדלעך אויסגעקליבן אַ מאַן מיטן נאַמען שאול און האָט אים געזאַלכט פאַר אַ מלך.

18

יידישע געשיכטע העפטן

אזוי איז מיט איבער דריי טויזנט יאָר צוריק, געגרינדעט גע-
וואָרן די יידישע מלוכה.

12

ש א ו 5

דער ערשטער יידישער מלך, שאול, האָט זייער ליב געהאַט
דאָס פּאָלק. ער האָט זיך ווי פריער פאַרנומען מיט ערד-אַרבעט,
אַבער ווען אַ שונא איז אָנגעפּאַלן, האָט ער זיך געשמעלט אין
שפיץ פון דער אַרמיי און געקעמפט קעגן שונא.

שאול האָט געפירט מלחמות מיט די פלישתים און מיט אַנדערע
פעלקער. אין איינער פון די מלחמות מיט די פלישתים האָט זיך
זייער אויסגעצייכנט אַ יונגער פּאַסטער, דוד. ער האָט דערהרגעט
דעם שטאַרקסטן קריגספירער פון די פלישתים, גלית, און די
פלישתים זיינען זיך פאַר שרעק צעלאָפּן.

דאָס פּאָלק האָט דערפאַר זייער ליב באַקומען דודן און מען
האַט אים אָפּגעגעבן גרויס כבוד. שאולן האָט דאָס שטאַרק פאַר-
דראָסן. ער האָט אָנגעהויבן מורא צו האָבן, אַז נאָך זיין טויט וועט
ניט זיין זון ווערן קעניג, נאָר דוד. עמלעכע מאָל האָט שאול גע-
וואַלט טייטן דודן און דוד האָט געמוזט אַנטלויפן און אַ לאַנגע צייט
זיך אויסבאַהאַלטן. שאולס זון, יהונתן, און שאולס טאָכטער, מיכל,
מיט וועמען דוד האָט חתונה געהאַט, האָבן געהאַלטן דודן זיך
אויסבאַהאַלטן פון שאולס צאָרן.

אין איינער פון די מלחמות האָבן די פלישתים אַרומגערינגלט
שאולן. שאולס דריי זין זיינען געפּאַלן טויט. שאול האָט דערוען,
אַז אויך ער וועט באַלד אַריינפּאַלן אין דעם שונאס הענט, האָט
ער זיך געווענדט צו זיין וואָפּנטרעגער און געזאָגט: „צי אַרויס
דיין שווערד און דערשטעך מיך, כדי די שונאים זאָלן מיך ניט
טייטן און שפעטן פון מיר.“ דער וואָפּנטרער האָט אים דאָס ניט
געוואַלט טאָן. שאול האָט אַליין גענומען די שווערד און איז
אַרויפגעפּאַלן אויף איר.

ווען דוד האָט זיך דערוואוסט, אַז דער מלך שאול און זיין זון,
יהונתן, זיינען טויט, האָט ער צעריסן אויף זיך די קליידער און האָט
שטאַרק געקלאָגט.

19

יידישע געשיכטע העפטן

18

דוד המלך

נאך שאולם טויט איז דוד געוואָרן מלך. ער האָט איינגעשמעלט אַ שמענדיקע אַרמיי און האָט אינגאַנצן פאַרטריבן די פלישתים פון לאַנד. ער האָט אויך געפירט מלחמות מיט אַנדערע פעלקער און האָט אַ סך פאַרגרעסערט דאָס יידישע לאַנד. אונטער דודס פירונג איז די יידישע מלוכה געוואָרן שטאַרק.

דוד האָט איינגענומען די שטאָט ירושלים און האָט זי געמאַכט פאַר דער הויפּט-שטאָט פון דער מלוכה. ער האָט אויסגעבויט פאַר זיך אַ שיינעם פּאַלאַץ און האָט זיך אַרומגערינגלט מיט קלוגע לייט, וואָס האָבן אים געהאַלפן פירן די מלוכה.

דוד האָט אַריבערגעפירט קיין ירושלים דעם אַרון מיט די לוחות. צוליב דעם האָט ער געמאַכט אַ גרויסן פאַרזאָד און איז אַליין געגאַנגען פאַראויס און האָט געוונגען און געטאַנצט צוזאַמען מיטן גאַנצן פּאָלק. פון דעמאָלט אָן איז ירושלים פאַררעכנט געוואָרן ביי יידן פאַר אַ הייליקער שטאָט. ביז היינטיקן טאָג ווערט ירושלים דערמאַנט אין די יידישע תּפילות.

אין מאל האָט דוד אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער פון זיין פאַ-לאַץ און האָט דערזען זייער אַ שיינע פרוי. ער האָט זיך גלייך פאַר-ליבט אין איר. ווען ער האָט אָבער געוואָלט חתונה האָבן מיט איר, האָט ער אויסגעפונען, אַז זי איז די פרוי פון איינעם פון זיינע סאַל-דאַטן. דוד האָט באַפוילן זיין גענעראַל אַוועקצושיקן דעם סאַלדאַט אין מלחמה. דער סאַלדאַט איז דערהרגעט געוואָרן און דוד האָט חתונה געהאַט מיט דער פרוי. די פרוי האָט געהייסן בת-שבע. ווען נתן הנביא האָט זיך דערוואוסט וועגן דעם, וואָס דוד האָט געמאַן, איז ער געקומען צום מלך און האָט אים דערציילט אַזאַ משל:

„אין אַ שטאָט האָבן געלעבט צוויי מענטשן, איינער אַ רייכער און דער צווייטער אַן אַרעמאָן. דער רייכער האָט פאַרמאַנט אַ סך שאַף און דער אַרעמאָן האָט געהאַט נאָר איין שעפעלע. דאָס שעפעלע איז אויסגעוואַקסן מיט אים און מיט זיינע קינדער. פון זיין ביסן פלעגט עס עסן און פון זיין בעכער פלעגט עס טרינקען און עס איז דעם אַרעמאָן געווען ווי אַ טאַכטער.

יידישע געשיכטע העפטן

איין מאל איז צום רייכן מאן געקומען א גאסט. דער רייכער האט געוואלט צוגרייטן א מאלצייט פאר זיין גאסט, אבער אנשטאט צו נעמען פון זיינע אייגענע שאף, האט ער צוגענומען דאס איין און איינציקע שעפעלע ביים ארעמאן און געמאכט דערפון א מאלצייט".

דוד איז שטארק אין כעס געווארן און האט אויסגערופן: „אזוי ווי גאט לעבט, אז טויט קומט דעם מאן, וואס האט אזוי געמאן!" ווען ער האט געפרעגט דעם נביא, ווער דער רייכער מאן איז, האט נתן אים געענטפערט: „דו ביסט דער מאן!"

דוד האט פארשטאנען ווי אומגערעכט ער האט געהאנדלט און האט געבעטן גאט, אז ער זאל אים מוחל זיין די זינד.

דוד המלך האט געקויניגט פערציק יאר. ווי עס האט זיך געפירט אין יענער צייט, האט ער געהאט עטלעכע זויבער און א סך קינדער. ווען ער איז אלט געווארן, האבן זיינע זין זיך אנגעהויבן צו קריגן צווישן זיך, ווער עס זאל פארנעמען דעם טראן נאך זייער פאטערס טויט. דוד האט אבער באשטימט פאר מלך בת-שבעס זון שלמה. יידן גלייבן, אז דוד המלך איז דער שרייבער פון דעם ספר „תהילים". דאס זיינען רעליגיעזע לידער און לויב-געזאנגען, וואס זיינען איבערגעזעצט געווארן אויף אלע שפראכן. ביז דעם היינטיקן טאג ווערט „תהילים" באטראכט ווי די גרעסטע פאעטישע שאפונג, וואס דערהייבט די מענטשלעכע נשמה.

14

שלמה המלך

שלמה המלך האט ניט געדארפט פירן קיין מלחמות. די יידישע שונאים זיינען געווען אדער שוואך, אדער אינגאנצן באזיגט פון דודן. שלמה איז געווען א רואיקער און קלוגער קעניג. וועגן זיין חכמה ווערן דערציילט א סך שיינע מעשות.

אין ספר „מלכים" ווערט דערציילט, אז שלמה המלך איז געווען קליגער פון אלע מענטשן און אז ער האט געקענט די שפראך פון ביימער, בהמות, פייגל און פיש. פון אלע לענדער איז מען געקומען הערן שלמהס חכמה.

21

יידישע געשיכטע העפטן

איין מאל זיינען צו שלמה המלך געקומען צוויי פרויען. זיי האבן אים דערציילט, אז זיי האבן ביידע אין איין טאג געבוירן קינדער. ביינאכט איז איין קינד דערשטיקט געווארן און יעדע פון די פרויען האט געטענהט, אז דאס לעבעדיקע קינד איז אירס. שלמה האט באפוילן זיין דינער צו צעשניידן דאס לעבעדיקע קינד אויף צווייען און געבן יעדער פרוי א העלפט. דער דינער איז שוין געווען גרייט אויסצופירן דעם קעניגס באפעל, ווען די אמתע מוטער פון קינד איז געפאלן צו שלמהס פיס און מיט טרערן אין די אויגן געבעטן ניט צו טייטן דאס קינד.

„זאל מיין שכנה האבן דאס קינד, אבי עם זאל בלייבן לעבן,“ האט די פרוי געבעטן.

די צווייטע פרוי איז געשטאנען גלייכגילטיק און האט געזאגט: „גוט אזוי! ניט מיר און ניט איר.“

שלמה האט פארשטאנען ווער די אמתע מוטער איז. ער האט איר צוריקגעגעבן איר קינד.

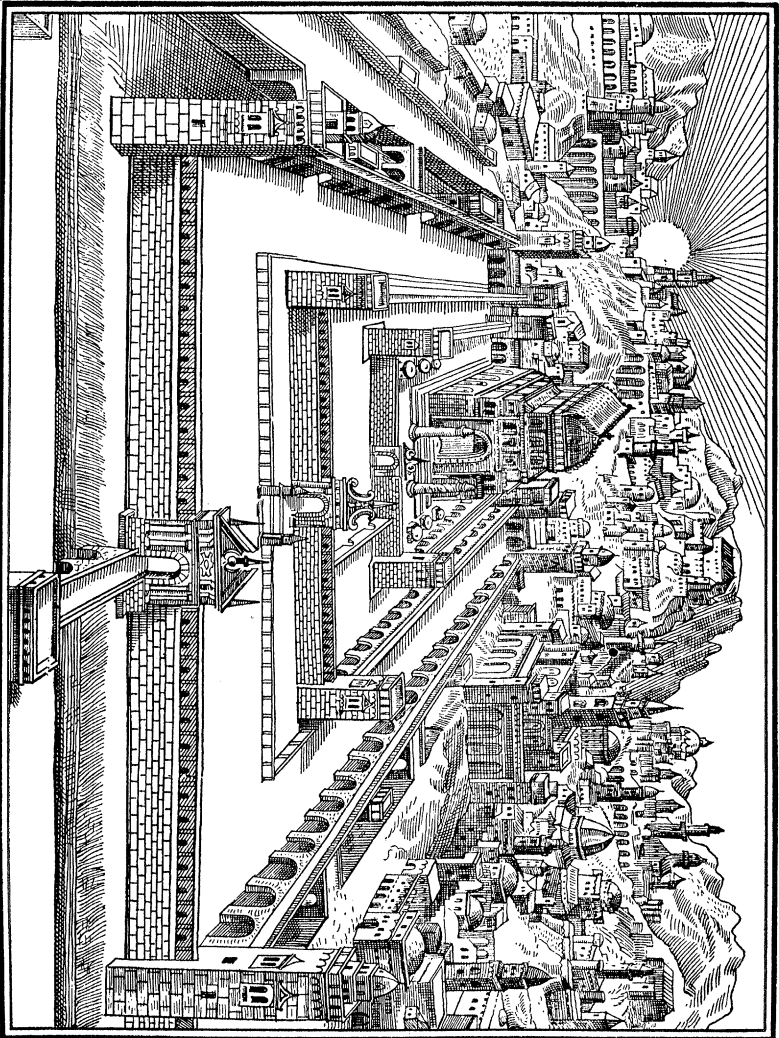
שלמה המלך האט פארשענערט די הויפטשטאט ירושלים מיט א סך שיינע געביידעס. די שענסטע געביידע וואס ער האט אויפגעבויט, איז געווען דער בית המקדש, דאס הייליקע הויז אדער טעמפל.

אזא „הויז פאר גאט“ האט נאך געוואלט בויען דוד המלך, אבער, ווי עס ווערט דערציילט אין תנ"ך, האט גאט אים געזאגט: „א סך בלוט האסטו פארגאסן און גרויסע מלחמות האסטו געפירט, קאנסטו דערפאר ניט בויען א הויז צו מיין נאמען. אט ווערט דיר געבוירן א זון. ער וועט זיין א מענטש פון רו, שלמה וועט זיין זיין נאמען, און שלום און שטילקייט וועל איך געבען ישראל אין זיינע טעג. ער וועט בויען א הויז צו מיין נאמען.“

פון אלע עקן לאנד פלעגן יידן זיך צונויפקומען אויף די ימים-טובים אין בית המקדש דינען גאט. אויך פון אנדערע לענדער פלעגט מען קומען קיין ירושלים צו באוואונדערן די שיינקייט פון בית המקדש.

אין שלמהס צייט איז דאס יידישע לאנד געווען רואיך. די יידן האבן זיך פארנומען מיט ערד ארבעט, מיט גערטנעריי און מיט פלאנצן וויינגערטנער. זיי האבן זיך אויך אויסגעלערנט פארשיידענע מלאכות. עס זיינען געווען צווישן זיי שמידן, וועבערס, בוימיסטערס און אנדערע. א טייל יידן האבן זיך פארנומען מיט האנדל.

בית המקדש אין ירושלים

יידישע געשיכטע העפטן

כדי צו בויען זיינע רייכע פאלאצן און דעם בית המקדש, האָט שלמה געמוזט האָבן אַ סך געלט און אַרבעטער. ער האָט דערפאַר אַרויפגעלייגט אויפן פּאָלק גרויסע שטייערן און האָט געצוואונגען יעדן שבט צוצושטעלן אַרבעטער.

אַ גרויסער טייל פּאָלק איז דערפאַר געוואָרן אומצופרידן מיט שלמה. איינער פון שלמהס קעניגער, אַ מאַן מיטן נאָמען ירבעם בן נבט, האָט געוואָלט אויפהייבן אַן אויפשטאַנד קעגן אים. שלמה האָט זיך אַבער דערוואוסט וועגן דעם און ירבעם האָט געמוזט אַנטלויפן קיין מצרים. שלמה האָט געקייניגט פּערציק יאָר.

15

די צעשפּאַלטונג פון דער מלוכה

ווען שלמה איז געשטאַרבן, איז געוואָרן מלך זיין זון, רחבעם. פאַרשטייערס פון פּאָלק זיינען געקומען צום מלך און האָבן אים געבעטן גרינגער צו מאַכן די שווערע שטייערן און אָפּשאַפן די געצוואונגענע אַרבעט. צווישן די פאַרשטייערס איז אויך געווען ירבעם, וואָס האָט זיך נאָך שלמהס טויט צוריקגעקערט פון מצרים. דער יונגער מלך האָט זיך ניט געוואָלט צוהערן צו דער עצה פון זיין פאָטערס אַלטע ראַטגעבערס, אַז ער זאָל נאָכגעבן די פּאַדערונגען פון פּאָלק. רחבעם האָט געפּאָלגט זיינע אייגענע יונגע ראַטגעבערס און האָט געענטפּערט די פאַרשטייערס:

„מיין פאָטער האָט אויף אייך אַרויפגעלייגט אַ שווערן יאָך און אייך וועל דעם יאָך נאָך שווערער מאַכן. מיין פאָטער האָט אייך געשטראַפּט מיט ריטער און אייך וועל אייך שטראַפּן מיט דערנער.“ עס האָט אויסגעבראַכן אַן אויפשטאַנד. צען שבטים האָבן מער ניט געוואָלט האָבן שלמהס זון פאַר מלך. זיי האָבן געשאַפן אַ באַזונדערע מלוכה אין צפון זייט פון לאַנד. ירבעם בן נבט איז געוואָרן מלך איבער די צען שבטים. די נייע מלוכה האָט זיך גע-רופן „מלכות ישראל“.

אזוי איז די יידישע מלוכה צעשפּאַלטן געוואָרן אויף צווייען: די צפונדיקע מלוכה — מלכות ישראל, און די דרומדיקע מלוכה — מלכות יהודה.

יידישע געשיכטע העפטן

16

מלכות ישראל

ירבעם, דער מלך פון מלכות ישראל, האט געמאכט די שטאט שכם פאר דער הויפטשטאט פון זיין מלוכה. ער האט אויך באפעסטיקט די אנדערע שטעט פון מלכות ישראל אין האט זיי באשיצט קעגן ארומיקע שונאים.

איין זאך האט באאומרוויקט ירבעמען: ווען עס פלעגן אנקומען די יידישע יום-טובים, פלעגן די יידן פון מלכות ישראל גיין קיין ירושלים דינען גאט אין בית המקדש. ירבעם האט זיך פאר דעם געשראקן. ער האט מורא געהאט, אז זיי וועלן זיך באנגעגענען מיט די יידן פון מלכות יהודה און וועלן זיך מיט דער צייט ווידער פאראייניקן מיט זיי.

ירבעם האט דערפאר אויסגעבויט צוויי טעמפלען אין די שטעט בית-אל און דן אין מלכות ישראל. אין די טעמפלען האט ער אריינגעשטעלט צוויי גאלדענע קעלבער און האט געזאגט צום פאלק: „אט זיינען אייערע געטער. צו זיי זאלט איר דינען.“

דאס פאלק איז געווען צופרידן, וואס עס וועט ניט דארפן גיין אַזאַ ווייטן וועג קיין ירושלים דינען גאט. מען האט אין די טעמפלען געבראכט קרבנות און געפייערט די יום-טובים פונקט ווי אין בית-המקדש אין ירושלים.

אין מלכות ישראל זיינען זייער אַפּט פארגעקומען אימרוען און אויפשטאַנדן. אַפּט איז אַ קריגספירער מיט דער הילף פון דער ארמיי באפאלן דעם קעניג, אים דערהרגעט צוזאַמען מיט דער גאַנצער קעניגלעכער פאַמיליע און אליין פאַרכאַפּט דעם טראָן.

לענגער פון אַלע מלכים אין מלכות ישראל האט געקיינט דער מלך עמרי. ער האט געפירט מלחמות מיט ארומיקע פעלקער און אין זיין צייט איז מלכות ישראל געוואָרן גרויס און רייך.

עמרי האט אויפגעבויט אַ נייע שטאָט, שומרון, און האט זי געמאכט פאר זיין הויפטשטאט. פון דעמאלט אָן האט מלכות ישראל זיך גערופן אויך „מלכות שומרון.“

יידישע געשיכטע העפטן

17

אליהו הנביא

נאך עמרין איז געווארן מלך זיין זון, אחאב. ער האט חתונה געהאט מיט א פעניקישער פרינצעסין, איזבל. ווען איזבל איז אנגעקומען אין מלכות ישראל, האט זי דארט איינגעפירט דעם גלויבן אין פעניקישן גאט — בעל.

פון פעניקיע זיינען מיט איזבלן געקומען פריסטער פון בעל. אין דער שטאט שומרון און אין אנדערע גרעסערע שטעט פון מלכות ישראל זיינען אויפגעשטעלט געווארן טעמפלען און מזבחות (אל-טארן) צום בעל. יידן האבן אנגעהויבן דינען דעם נייעם גאט. קעגן די נייע איינפירונגען און קעגן דעם גלויבן אין בעל איז שארף ארויסגעטראטן דער נביא אליהו.

אליהו הנביא האט זיך אפט באוויזן אין די שטעט פון מלכות ישראל. ער האט דארט אן מורא גערעדט צום פאלק, אז עס זאל ניט פארגעסן דעם איינציקן גאט און עס זאל ניט דינען צו די פרעמדע געטער. אליהו האט זיך אפילו ניט אפגעשראקן צו רעדן צום קעניג און אים אויפצווארפן די אומגערעכטיקייטן, וואס ער באגייט. אליהו האט שארף גערעדט קעגן די פריסטער פון בעל. ער האט זיי באשולדיקט, אז זיי פארפירן דאס פאלק. די קעניגין, איזבל, האט דערפאר שטארק פארפאלגט אליהו און ער האט געמוזט אנטלויפן אין מידבר.

ער פלעגט אבער פון צייט צו צייט זיך ווידער באווייזן אין דער הויפטשטאט שומרון און רעדן קעגן בעל-גלויבן. איין מאל איז א לאנגע צייט ניט געגאנגען קיין רעגן. די ברו-נעמער האבן אויסגעטריקנט און אין לאנד איז געווארן א הונגער. אליהו איז געקומען צו אחאבן און האט אים געזאגט:

— „זאמל צונויף ביים בארג כרמל אלע פאלשע נביאים פון בעל און דאס גאנצע פאלק. דארט וועט דאס פאלק זען, ווער עס איז דער אמתער גאט.“

און עס האבן זיך פארזאמלט פיר הונדערט און פופציק כוהנים פון בעל און דאס גאנצע פאלק. אליהו האט געהייסן ברענגען צוויי אקסן. איין אקס האבן גענומען די כוהנים פון בעל. זיי האבן דעם

יידישע געשיכטע העפטן

אָס צעשניטן און אוועקגעלייגט אויף אַ מזבח, וואָס זיי האָבן אויפגעשטעלט. זיי האָבן אָנגעהויבן טאַנצן אַרום דעם מזבח און האָבן געשריען צום בעל, אז ער זאל אַרונטערשיקן אַ פייער און פאַרברענען דעם קרבן. קיינער האָט אָבער נישט געענטפערט.

אליהו איז געשטאַנען און האָט אָפּגעלאַכט פון זיי :

— „שרייט העכער, אפשר שלאַפט איצט אייער גאָט, וועט איר אים אויפוועקן!“

דערנאָך האָט אליהו אויפגעשטעלט אַ מזבח פון צוועלף שטיינער, לויט דער צאָל פון די יידישע שבטים. זיין צעשניטענעם אָס האָט אליהו אַרויפגעלייגט אויף דעם מזבח און האָט געהייסן גיסן וואַסער אויפן מזבח. אליהו האָט געבעטן גאָט און באלד האָט אָנגעהויבן בליצן. אַ בליץ האָט פאַרברענט דעם קרבן. מיטאַמאל איז דער הימל פאַרוואַלקנט געוואָרן און עס האָט גענומען גיסן אַ רעגן.

דאָס פאַלק האָט איינגעזען אליהום געטלעכקייט און האָט אויס- געהרגעט די פאַלשע נביאים פון בעל.

18

נבותעס וויינגאַרטן

לעבן אחאבס פאַלאַץ האָט זיך געפונען אַ שיינער וויינגאַרטן. דער וויינגאַרטן האָט געהערט צו אַ מאַן מיטן נאָמען נבות. נבות האָט דעם וויינגאַרטן באַקומען אַ ירושה פון זיינע עלטערן. אחאבן איז דער גאַרטן זייער געפעלן געוואָרן און ער האָט גערעדט צו נבותן, אז ער זאל אים פאַרקויפן דעם וויינגאַרטן. נבות האָט אים אָבער נישט געוואַלט פאַרקויפן.

אחאָב איז אַהיים געקומען און האָט זיך געלייגט אויף זיין בעט, האָט אויסגעדרייט זיין פנים און נישט געגעסן קיין שפייז. איובל האָט זיך נאָכגעפרעגט ביי אים און ער האָט איר איבערגעגעבן נבותעס ענטפער. האָט איובל געזאָגט : „שטיי אויף, עס שפייז, איך וועל דיר געבן דעם וויינגאַרטן פון נבותן.“

איובל האָט אויסגעטראַכט אויף נבותן אַ פאַלשע באַשולדיקונג, אז ער האָט גערעדט שלעכטס אויפן קעניג. נבות איז געבראַכט געוואָרן אין געריכט און איז פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט. אין

יידישע געשיכטע העפטן

יענער צייט פלעגט דאס פארמעגן פון א פארמשפמן צום טויט איבערגיין צום קעניג און נבותעס וויינגארטן איז אויך איבער-געגאנגען צו אחאבן.

ווען אליהו האט זיך דערוואוסט וועגן דעם, איז ער געקומען צו אחאבן און האט אים געזאגט: „דו האסט געהרגעט און ווילסט אויך ירשענען? דערפאר וועט קומען אויף דיר גאטס שטראף: אויף דעם ארט, וואו די הינט האבן געלעקט דאס בלוט פון נבותן, וועלן זיי לעקן אויך דיין בלוט.“

אליהו נבואה איז שפעטער מקוים געווארן. אחאב איז שטארק פארוואונדעט געווארן אין א מלחמה. מען האט אים געבראכט אהיים. זיין בלוט איז אראפגערוגען פון וואגן און הינט האבן עס געלעקט.

א סך שיינע מעשות ווערן דערציילט וועגן די וואונדער, וואס אליהו הנביא האט באוויזן. עס ווערט אויך דערציילט, אז ער איז ניט געשטארבן, נאר איז ארויף אין הימל אויף א פייערדיקן רייטוואגן.

ביי יידן איז פארבליבן א ליבשאפט צו דעם נביא אליהו. ביי היינטיקן טאג גלייבן יידן, אז אליהו באווייזט זיך פארשמעלטערהייט צו ארעמע און ברענגט הילף צו נויטבאדערפטיקע. יידן גלייבן אויך, אז פסח צום סדר קומט אליהו ווי א גאט אין יידישע היימען. מען גיסט אן פאר אים א באזונדערן בעכער וויין — דעם כוס של אליהו.

19

דער נביא עמוס

אין דער צייט פון דעם מלך ירבעם דעם צווייטן איז מלכות ישראל געווארן זייער רייך. די יידישע סוחרים האבן געלעבט אין גרויסן לוקסוס. זיי האבן זיך אויסגעבויט רייכע פאלאצן פון געדאקטע שטיינער. זיי האבן געגעסן און געטרונקען פון שענסטן און בעסטן און זיינען ארומגעפארן אין רייכע קארעטן געשפאנט מיט טייערע פערד. די רייכע פרויען האבן געטראגן טייערע קליידער און צירונג און גענוצט שמעקעדיקע איילן און פארפומען.

די ארעמע ערד-ארבעטער אבער האבן געלעבט אין קליינע

29

יידישע געשיכטע העפטן

ליימענע שמיבלעך. זייערע קינדער זיינען אפט געגאנגען נאקעט און באַרוועס. די רייכע סוחרים פלעגן לייען געלט צו די ערד-ארבעטער אויף זייער הויכע פראצענטן. אויב דער ארבעטער האט ניט אפגעצאלט זיינע חובות אין צייט, האט דער רייכער אים אראפגעטריבן פון זיין שטיקל ערד, צוגענומען זיין הויז און גאנץ אפט אים פארקויפט פאר א שקלאף.

די רייכע פלעגן קומען אין זייערע טעמפלען און ברענגען קרבנות. זיי האבן געמיינט, אז מיט די קרבנות קויפן זיי זיך אויס ביי גאט פון זייערע אומגערעכטיקייטן קעגן די אַרעמע.

אין יענער צייט האט אין מלכות יהודה געלעבט א פאסטער — עמוס. ער פלעגט אפט קומען אין מלכות ישראל. דארט האט ער צוגעזען דאס פארדארבענע לעבן פון די רייכע און ווי שלעכט זיי באהאנדלען די אַרעמע.

עמוס האט דערפילט אין זיך, אז ער מוז ארויסטרעמן קעגן די רייכע. ער האט זיך אנגעהויבן באווייזן אין די גאסן און אין די טעמפלען פון מלכות ישראל. ער האט גערעדט אין גאטס נאמען און געוואָרנט די רייכע, אז גאט וויל ניט זייערע קרבנות. גאט וויל, האט עמוס געזאָגט, אז מענטשן זאלן פירן א גערעכט לעבן לויט די געזעצן פון דער תורה. עמוס האט פאראויסגעזאָגט, אז מיט זייערע שלעכטע מעשים וועלן די רייכע ברענגען צו דעם, אז מלכות ישראל וועט אונטערגיין.

„ווייל איר טרעט אויפן אַרעמאָן“ — האט עמוס גערעדט — „און אַפּצאל פון תבואה נעמט איר ביי אים, האט איר הייזער פון געהאקטע שמיינער געבויט, און וועט אין זיי ניט וואוינען; האט איר גלוסטיקע וויינגערטנער געפלאַנצט און וועט ניט טרינקען זייער וויין... זוכט גוטס און ניט שלעכטס, כדי איר זאלט לעבן... זאל ווי וואסער פליסן גערעכטיקייט און אמת ווי אן אייביקער קוואל...“

עמוס האט אויך ביטער גערעדט קעגן די רייכע פרויען, וואָס באַרויבן די אַרעמע, כדי צו קענען אליין לעבן אין לוקסוס.

עמוס'ס רייד זיינען פאַרשריבן געוואָרן אין תנ"ך און זיינען פאַרבליבן ביי אונדז ביז היינטיקן טאָג.

יידישע געשיכטע העפטן

20

מלכות ישראל ווערט צעשמערט

אין צפון זייט פון מעסאפאטאמיע האט זיך געפונען דאס לאנד אשור. די איינוואוינער פון דעם לאנד, די אשורים אדער אסיריער, זיינען געווען גוטע יעגער און בויגן-שיסערס. די אשורים האבן אנגעהויבן אנצופאלן אויף ארומיקע פעלקער. זיי פלעגן די באזיגטע פעלקער בארויבן, אויסהרגענען די עלטסטע און אוועקפירן די איינוואוינער אין פארשידענע געגנטן פון דעם לאנד אשור. די אשורישע סאלדאטן זיינען געווען גוט באוואפנט. זיי האבן געהאט רייטוועגענער אויף וועלכע זיי פלעגן אריינפארן צווישן די פיינט און אויסהרגענען מיט זייערע שפיזן טויזנטער מענטשן.

אשור האט געפירט מלחמות מיט סיריע, ארץ-ישראל און מצרים. די מלכים פון מלכות ישראל און מלכות יהודה האבן געצאלט די אשורים צינזן, כדי צו פארהיטן זייערע לענדער פון אנפאלן. ווען דער מלך פון מלכות ישראל האט זיך איינמאל אפגעזאגט צו צאלן צינזן, האט דער אשורישער קעניג באלאגערט די הויפט-שטאט שומרון.

נאך א לאנגער באלאגערונג האבן די אשורים איינגענומען שומרון. דערנאך האבן זיי איינגענומען גאנץ מלכות ישראל.

די אשורים האבן אוועקגעפירט די יידן פון מלכות ישראל קיין אשור. זיי האבן פארקויפט א סך יידן פאר שקלאפן. אנדערע האבן זיך מיט דער צייט צונויפגעמישט מיט די אשורים און זיינען אינגאנצן אפגעריסן געווארן פון יידישן פאלק. די שמעט פון מלכות ישראל זיינען באזעצט געווארן מיט מענטשן פון אנדערע פעלקער. די פארטריבענע יידן פון מלכות ישראל רופט מען „די פאר-לירענע צען שבטים“ ווייל קיינער ווייסט ניט וואס פון זיי איז געווארן.

פון דער צייט, וואס מלכות ישראל איז געגרינדעט געווארן ביז איר צעשמערונג, זיינען אוועק ארום צוויי הונדערט יאר. מלכות ישראל איז צעשמערט געווארן אין יאר 722 פאר דער איצטיקער צייטרעכענונג.

יידישע געשיכטע העפטן

21

מלכות יהודה

די גרעסטע טייל פון די איינזואוינערס פון מלכות יהודה האָט זיך ווי פריער באַשעפטיקט מיט ערד-אַרבעט און מיט פלאַנצן וויינגערטענער. עס זיינען אויך געווען צווישן זיי פאַרשידענע באַל-מעלאַכעס. די ערד-אַרבעטער און די באַלמעלאַכעס האָבן געפירט אַ פשוט אַרעס לעבן.

עס זיינען אָבער אויך געווען צווישן די איינזואוינערס מוחרים און רעגירונגס-לייט, וואָס האָבן געלעבט אין לוקסוס, און, אַזוי ווי אין מלכות ישראל, האָבן אויך דאָ די רייכע אונטערדריקט די אַרעמע. אָבער אין מלכות יהודה זיינען ניט פאַרגעקומען אַזעלכע אומרוען, ווי אין מלכות ישראל. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל דאָ האָט געקייניגט דודס פאַמיליע — בית דוד — און דער טראַן איז איבערגעגאַנגען פון פאַטער צו זון.

דער בית המקדש אין ירושלים האָט אויך געהאַלפן אויפ-האַלטן מלכות יהודה. די כוהנים, וואָס האָבן געדינט אין בית המקדש, האָבן געהאַט אַ גרויסע מאַכט ביים פּאָלק.

ווען די אשורים האָבן איינגענומען מלכות ישראל און זיינען געוואָרן נאַענטע שכנים מיט מלכות יהודה, האָבן זיך אין לאַנד יהודה אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן אשורישע מנהגים און געצנדינעריי. איבערן גאַנצן לאַנד זיינען אויפגעשטעלט געוואָרן מזבחות צו די אשורישע געטער. דאָס פּאָלק האָט אָנגעהויבן ברענגען קרבנות צו זיי. אַפט האָט מען אויך געבראַכט קינדער-קרבנות.

22

ישעיה הנביא

אין יענער צייט האָט אין יהודה געלעבט דער גרויסער נביא, ישעיה. ער האָט געשמאַמט פון אַ רייכער, אָנגעזעענער פאַמיליע. ישעיה הנביא האָט דערפילט די אומגערעכטיקייטן, וואָס די רייכע באַגנייען קעגן די אַרעמע. ער איז שאַרף אַרויסגעטראַטן קעגן די רייכע. ישעיה האָט אויך גערעדט צום פּאָלק קעגן די פרעמדע

32

יידישע געשיכטע העפטן

געמער. ער האט געפאדערט, אז די יידן זאלן דינען דעם איינציקן גאט, וואס איז דער גאט פון דער גאנצער וועלט.

ווי דער נביא עמוס אין מלכות ישראל, אזוי האט אויך ישעיה הנביא גערעדט וועגן דעם, אז מיט זייערע קרבנות צו גאט קאנען די רייכע זיך ניט ריינוואשן. פון זייערע זינד.

„בלוט פון אַקסן און שעפסן און בעק וויל איך ניט האָבן. אז איך קומט זיך ווייזן פאר מיר, ווער בעט דאָס פון אייך צו טרעטן מיינע הויפן? ניט ברענגט מער קרבנות אומזיסט... און אז איך שפרייט אויס אייערע הענט, וועל איך פארהוילן מיינע אויגן פון אייך, וויפל איך זאלט ניט תפילה טאן, הער איך ניט צו. אייערע הענט זיינען פול מיט בלוט. וואָשט זיך, רייניקט זיך, טוט אָפּ אייערע שלעכטע מעשים פון קעגן מיינע אויגן, הערט אויף שלעכטס טאָן. לערנט גוטס טאָן, זוכט גערעכטיקייט, שטאַרקט דעם געדריקטן, טוט רעכט דעם יתום, נעמט זיך אָן פאר דער אלמנה.“

אזוי האט גערעדט ישעיה אין גאטס נאָמען. ער האט געלערנט דאָס פאַלק, אז דינען גאט מיינט לעבן אין יושר און אין ליבע איינער מיט דעם אנדערן.

די שענסטע און גרעסטע נבואה פון אלע צייטן וועגן אייביקן שלום איז ישעיה הנביאס:

„און עס וועט זיין אין סוף פון די טעג... זיי וועלן איבערשמידן זייערע שווערדן אויף אַקעראייזנס און זייערע שפיון אויף צווייג-מעסערס; אַ פאַלק קעגן אַ פאַלק וועט ניט הייבן אַ שווערד, און מע וועט ניט לערנען מער קיין מלחמה... און אַ וואָלף וועט הויזן מיט אַ שעפס, און אַ לעמפערט מיט אַ ציגעלע וועלן הויערן, און אַ קאלב און אַ יונג-לייב און אַ פעט רינד באַנאָנד; און אַ קליין יינגל וועט זיי פירן.“

אויך אַנדערע נביאים האָבן אין יענער צייט אזוי גערעדט צום פאַלק. זיי זיינען געווען פאַלקס-לערער, וואָס האָבן געלערנט דאָס פאַלק, אז עס איז פאַראַן נאָר איין גאט, וואָס איז דער גאט פון אלע מענטשן און אז אלע מענטשן דאַרפן לעבן אין שלום צווישן זיך.

די רייכע האָבן פיינט געהאַט די רייד פון ישעיה הנביא און פון די אַנדערע נביאים און האָבן זיי שטאַרק פאַרפאַלגט. עס איז געווען אַ צייט, ווען די נביאים האָבן זיך געמוזט אויסכאַהאַלטן. אָבער פון זייערע באַהעלטענישן האָבן זיי אַנגעפירט דעם קאַמף קעגן געצנדיגעריי און קעגן אומגערעכטיקייט.

יידישע געשיכטע העפטן

23

דער מלך יאשיהו

ווען יאשיהו איז געוואָרן מלך פון יהודה, האָט ער אָפּגעשאַפט געצנדינעריי. ער האָט באַפוילן צו צעשמערן אַלע מזבחות, וואָס זיינען אויפגעשמעלט געוואָרן איבערן לאַנד. ער האָט אויך אַרויס-געוואָרפן פון בית המקדש די פרעמדע געטער און האָט דאָרט איינגעפירט דאָס דינען צום יידישן גאָט, יהוה.

אין תנ"ך ווערט דערציילט, אז אין יאשיהוס צייט האָט מען געפונען אין בית המקדש אַ ספר פון דער תורה. ווען דער מלך האָט זיך באַקענט מיט דעם אינהאַלט פון דעם בוך און האָט געזען, אז אַ סך געזעצן זיינען אינגאַנצן פאַרגעסן געוואָרן, האָט ער פאַרזאַמלט דאָס פאָלק און האָט פאַר אַלעמען פאַרגעלייענט דאָס בוך. ער האָט באַשוואַוירן דאָס פאָלק צו הימן אויף ווייטער אַלע געזעצן. די נביאים זיינען צוריקגעקומען פון זייערע באַהעלטענישן און האָבן מיט זייערע רייד געהאַלפן דעם מלך יאשיהו איינפירן די געזעצן.

יאשיהו איז געשטאַרבן אין אַ מלחמה מיט מצרים. דאָס יידישע לאַנד איז באַהערשט געוואָרן פון מצרים און דער פרעה האָט באַ-שטימט איינעם פון יאשיהוס זין, יהויקים, פאַר מלך איבער יהודה. דער פרעה האָט אַרויפגעלייגט אויף די יידן שווערע צינזן. די הערשאַפט פון מצרים האָט אָנגעהאַלטן אינגאַנצן דריי יאָר. מצרים אַליין איז נאָכדעם באַהערשט געוואָרן פון בבל און די יידן האָבן געמוזט אָנהייבן צאָלן צינזן צו בבל.

24

ירמיה הנביא

נבוכדנצר, דער קעניג פון בבל, האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן, אז די יידן זאָלן צאָלן זייערע צינזן פינקטלעך אין צייט. ער האָט אַרונטערגעזעצט איין מלך נאָכן צווייטן פאַר ניט צאָלן די צינזן. דער לעצטער יידישער מלך, וואָס נבוכדנצר האָט באַשטימט איבער יהודה, איז געווען יאשיהוס ברודער, צדקיהו.

34

יידישע געשיכטע העפמן

אבער אויך צדקיהו האט זיך שטילערהיים געגרייט ארונטער-
צואווארפן בכלם הערשאפט.

אין יהודה האט אין יענער צייט געלעבט דער נביא ירמיה.
ער האט גוט פארשטאנען די שוואכקייט פון יהודה און האט גערעמט
דעם מלך צו לעבן אין שלום מיט בבל. ער האט פאראויסגעזען,
אז אין א מלחמה מיט בבל וועט יהודה אינגאנצן פארוויסט ווערן.

די כוהנים און די רעגירונגס-לייט זיינען געווען דורכאויס פאר
אן אויפשטאנד קעגן בבל. זיי זיינען געווען שונאים ירמיהו. זיי
האבן אים באשולדיקט, אז ער איז א פאררעטער און האבן אים
פארשפארט אין תפיסה.

דער נביא האט אויך פון תפיסה ניט אויפגעהערט צו ווארע-
נען קעגן א מלחמה מיט בבל. זיינע שונאים האבן אים אריין-
געווארפן אין א ליים-גרוב, וואו ער איז שיר ניט אומגעקומען. נאר
א דאנק איינעם פון קעניגס דינער האט מען אים פון דארט
ארויסגעראטעוועט.

25

ערשמער חורבן. גלות בבל

נבוכדנצר האט זיך דערוואוסט, אז צדקיהו גרייט זיך צו אן
אויפשטאנד קעגן בבל. ער איז געקומען מיט א גרויסער ארמיי און
האט באלאגערט די שטאט ירושלים.

א לאנגע צייט האט געדויערט די באלאגערונג. די איינוואוי-
נער פון ירושלים האבן זיך העלדיש פארטיידיקט. אבער אין שטאט
איז אויסגעגאנגען די שפייו. עס איז געווארן א שרעקלעכער הונ-
גער. מענטשן זיינען געפאלן אין די גאסן און עס האט אויסגעבראכן
א מגפה.

די יידישע ארמיי איז אויסגעמאטערט געווארן פון הונגער. זי
האט שוין מער ניט געקאנט קעמפן קעגן שונא. די בכלים האבן
זיך אריינגעריסן אין שטאט. זיי האבן דארט אויסגעהרגעט שוין זענען
יידן. זיי האבן ניט געקוקט אויף אלט און יונג, אויף פרויען און
קינדער — אלעמען האבן זיי געטייט מיט זייערע שווערדן און שפיין.

35

יידישע געשיכטע העפטן

דער מלך צדקיהו האט געפרוואוּט זיך ראטעווען. די בכלים האבן אים נאכגעיאָגט און געכאַפּט. מען האט אים געבראַכט אין לאַגער פון קעניג נבוכדנצר. דער צערזייצטער קעניג האט באַפוילן צו טייטן פאר צדקיהוּ און די גאַנצע קעניגלעכע פאַמיליע. דער-נאך האט מען אויף נבוכדנצרס באַפעל אויסגעשטאַכן צדקיהוּ די אויגן, און אַ בלינדן, געשמידט אין קייטן, אַוועקגעפירט קיין בבל. נבוכדנצר האט פאַרנומען פון בית המקדש אַלע טייערע זאַכן פון גאַלד, זילבער און קופער און האט זיי אַוועקגעשיקט קיין בבל. די שטאַט ירושלים האבן די בכלים אונטערגעצונדן. דאָס פייער האט אויך אַרומגעכאַפּט דעם בית המקדש.

ניין טעג אין חודש אָב (תשעה באָב) איז פאַרברענט געוואָרן דער בית המקדש, וואָס שלמה המלך האט אויפגעבויט מיט אַרום דריי הונדערט און זעכציק יאָר פריער.

די צעשטערונג פון בית המקדש רופט מען „ערשטער חורבן“. אין אַנדענק פון דעם גרויסן אומגליק איז ביי יידן פאַרבליבן דער טרויער-טאַג „תשעה באָב“.

די גרעסטע טייל פון די איינוואוינער פון יהודה האט נבוכדנצר פאַרטריבן קיין בבל. אין יהודה זיינען בלויז פאַרבליבן די אַלטע לייט און די שוואַכע.

דאָס פאַרטרייבן די יידן פון זייער לאַנד קיין בבל הייסט „גלות בבל“. דאָס האט געטראָפן אין יאָר 586 פאַר דער איצטיקער צייט-רעכענונג, הונדערט און דרייסיק יאָר נאָך דעם, ווי אשור האט איינגענומען מלכות ישראל.

ירמיה הנביא האט צוגעזען דעם שרעקלעכן חורבן פון זיין לאַנד און פון בית המקדש און האט ביטער געקלאָגט אויף דעם. „מיינע אויגן רינען אויס פון טרערן אויף דעם בראַך פון מיין פאַלק“ — האט דער נביא געוויינט — „ווי איינזאַם איז געבליבן די שטאַט, וואָס האט אַזאַ גרויסע באַפעלקערונג געהאַט.“

נבוכדנצר האט געוואוסט, אַז ירמיה איז געווען קעגן אַ מלחמה מיט בבל. ער האט באַפוילן צו באַפרייען דעם נביא ירמיה און האט אים צוגעזאַגט גרויס כבוד, אויב ער וועט קומען קיין בבל. ירמיה האט אַבער אויסגעקליבן בעסער צו פאַרבלייבן אין יהודה.

אַט אַזוי איז צעשמערט געוואָרן דאָס גאַנצע יידישע לאַנד, פריער פון אשור, דערנאָך פון בבל.

יידישע געשיכטע העפטן

26

יידן אין בבל

דער קעניג נבוכדנצר, וואָס האָט פאַרטריבן די יידן פון זייער לאַנד, האָט געגעבן די פאַרטריבענע יידן אין בבל אַ סך פרייהייטן. זיי האָבן באַקומען לאַנד צו בויען הייזער פאַר זיך. זיי האָבן אויך באַקומען פּעלדער און גערטנער. אייניקע האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַשעפטיקן מיט האַנדל. עס זיינען אויך געווען יידן, וואָס האָבן פאַרנומען רעגירונגס-שטעלעס. די יידן האָבן געקאָנט פריי אָפּהיטן זייער גלויבן.

אַבער אַ סך פון די פאַרטריבענע האָבן זיך ניט געקאָנט צופאַסן צום לעבן אין דעם פּרעמדן לאַנד, אין גלות. זיי האָבן ניט געקאָנט פאַרגעסן זייער אייגן לאַנד און האָבן שטאַרק געבענקט אַהיים.

„ביי די טייכן פון בבל, דאַרטן זיינען מיר געזעסן און געוויינט, אַז מיר האָבן זיך דערמאָנט אין ציון... ווי זאַלן מיר זינגען דאָס געזאַנג פון גאַט אויך פּרעמדער ערד? ... אויב איך וועל דיך פאַר-געסן, ירושלים, זאַל מיין רעכטע האַנט פאַרגעסן ווערן. זאַל צונע-קלעפט ווערן מיין צונג צו מיין גומען, אויב איך וועל דיך ניט געדענקען!“

אַזוי האָט געקלאָגט דאָס פאַרטריבענע פּאָלק אין גלות.

צווישן די יידן אין בבל האָט געלעבט דער נביא יחזקאל. ער האָט געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף די יידן מיט זיינע רייד. ער האָט זיי געשטאַרקט און געטרייסט. ער האָט זיי געגעבן האַפענונג, אַז דער גלות וועט לאַנג ניט דויערן. אינגיכן וועלן זיך די פאַרטרי-בענע צוריקקערן קיין ארץ-ישראל און צוריק אויפבויען זייער לאַנד. אין איינער פון זיינע נבואות האָט יחזקאל פאַרגליכן דאָס לאַנד בבל צו אַ טאַל. אין טאַל וואַלגערן זיך הויפּנס פאַרטריקנטע ביינער. פּלוצעם הייבן די ביינער אָן זיך צו באַדעקן מיט אַדערן און מיט פלייש. זיי ווערן באַצויגן מיט הויט און ווערן צוריק לעבע-דיקע מענטשן.

יחזקאל הנביא האָט געטרייסט די יידן, אַז פּונקט אַזוי וועט צוריק אויפּלעבן דאָס חרובע יידישע לאַנד און די פאַרטריבענע וועלן ווערן צוריק אַ געזונט, לעבעדיק פּאָלק.

יידישע געשיכטע העפטן

אין בבל האָבן אויך געלעבט אין יענער צייט די סופרים. דאָס זיינען געווען גרויסע פּאַלקס-לערער און שרייבער. זיי האָבן איבער-געשריבן די הייליקע יידישע ספרים (תנ"ך) און האָבן זיי פאַר-שפּרייט צווישן פּאַלק.

אַ גרויסע טייל פון יידישן פּאַלק האָט אין גלות פאַרגעסן די שפּראַך פון זייערע עלטערן, די העברעאישע שפּראַך, אויף וועלכער דער תנ"ך איז געשריבן. אַ סך האָבן בלויז געקענט די כבלישע שפּראַך. די סופרים האָבן געעפנט שולן, וואו זיי האָבן געלערנט דאָס פּאַלק לייענען און שרייבן העברעאיש און די געזעצן פון דער תורה.

עס זיינען אויך געעפנט געוואָרן סינאַגאָגעס. די יידן פלעגן זיך פאַרזאַמלען אין די סינאַגאָגעס און זינגען קאַפיטלעך תהילים און בעטן גאָט. תפילות האָבן איצט פאַרנומען דאָס פּלאַץ פון קרבנות, וואָס יידן האָבן פריער געבראַכט אין בית המקדש. אזוי האָבן יידן אָפּגעלעבט אין גלות פופציק יאָר, ביז בבל איז באַזיגט געוואָרן פון אַ שטאַרקער לאַנד — פּערסיע.

27

צוריק אַהיים

ווען דער פּערסישער קעניג, כורש, האָט איינגענומען בבל, האָט ער דערלויבט די יידן, אַז זיי זאָלן זיך צוריקקערן קיין ארץ ישראל. ער האָט זיי צוגעזאָגט צו העלפן אויפבויען דאָס חרובע לאַנד און דעם בית המקדש.

דאָס האָט געטראָפן פופציק יאָר נאָך דעם, ווי נבוכדנצר האָט פאַרטריבן די יידן קיין בבל. אין די פופציק יאָר זיינען אַ סך פון די פאַרטריבענע אויסגעשטאַרבן. זייערע קינדער, וואָס זיינען געבוירן געוואָרן אין בבל, האָבן געהאַלטן דאָס לאַנד פאַר זייער פּאַטערלאַנד. זיי זיינען געווען איינגעזעסן און צוגעבונדן צו בבל. זיי האָט זיך נישט געגלוסט אויפצוגעבן זייערע היימען און פאַרלאָזן דאָס לאַנד. ארץ ישראל איז טאַקע געווען דאָס לאַנד פון זייערע עלטערן, אָבער פאַר זיי אַליין איז דאָס געווען אַ פרעמד לאַנד. דערפאַר האָבן ניט אַלע יידן זיך באַזיגט מיט כורשעס דערלויבעניש.

38

יידישע געשיכטע העפטן

אבער דאך האבן צענדליקער טויזנטער יידן זיך צוריקגעקערט קיין יהודה. זיי זיינען געגאנגען מיט פרייד. דער וועג איז געווען א שווערער, אבער דער געדאנק, אז זיי גייען אהיים, האט זיי געגעבן מוט איבערצוטראגן אלע שוועריקייטן.

די צוריקגעקומענע יידן האבן געפונען דאס לאנד פארוויסט. זייערע היימען און פעלדער זיינען פארכאפט געווארן פון פרעמדע אין דער צייט, וואס זיי זיינען געווען אין גלות.

מיט דער הילף פון פערסישע סאלדאטן, וואס כורש האט מיטגעשיקט מיט זיי, האבן די צוריקגעקומענע יידן אראפגעטריבן די פרעמדע פון זייער ערד, און האבן זיך צוריק גענומען צו ערד-ארבעט און גערטנעריי.

זיי האבן אנגעהויבן צוריק אויפצובויען דעם בית המקדש. די יידן, וואס זיינען פארבליבן אין בבל, האבן זיך אינטערעסירט מיט זייערע ברידער אין ארץ ישראל און האבן זיי געהאלפן מיט געלט. אין עמלעכע יאר ארום זיינען קיין יהודה אנגעקומען נאך גרופעס יידן פון בבל.

28

עזרא הסופר און נחמיה

מיט די נייע גרופעס זיינען אנגעקומען קיין יהודה עזרא הסופר און נחמיה. דער פערסישער קעניג האט געגעבן עזראן די פולע מאכט איינצופירן אין יהודה וואס פאר א רעפארמען ער וועט געפינען פאר נייטיק. נחמיה איז אין בבל געווען א הויכער באאמטער אין קעניגלעכן הויף. דער פערסישער קעניג האט אים באשטימט פאר גובערנאטאר איבערן יידישן לאנד.

עזרא און נחמיה האבן פאררופן א גרויסע פארזאמלונג פון פאלק. אויף דער פארזאמלונג האט עזרא הסופר פארגעלייענט קאפיטלעך פון דער תורה. דאס פאלק האט געשוואוירן אפצוהייטן אלע געזעצן.

אין דער צייט פון גלות בבל האבן א סך יידן חתונה געהאט מיט פרויען פון פרעמדע פעלקער. די פרויען האבן דערצויגן זייערע קינדער אין דעם גלויבן פון די פרעמדע פעלקער. עזרא הסופר האט מורא געהאט, אז מיט דער צייט וועלן די יידן זיך אינגאנצן צונויפ-

39

יידישע געשיכטע העפטן

מישן מיט די פרעמדע פעלקער. ער האט דערפאר באפוילן די יידן זיך צו שיידן מיט זייערע פרעמדע פרויען.

שווער איז געווען די יידן אויסצופאלגן אזא באפעל, אבער זייער ליבע צום לאנד און צום יידישן גלויבן איז געווען שטארקער און זיי האבן דעם באפעל אויסגעפאלגט.

מיט דער הילף פון עזרא הסופר און פון אנדערע סופרים זיינען געעפנט געווארן שולן פאר גרויס און קליין צו לערנען אלעמען ליינענען און שרייבן העברעאיש.

נחמיה האט זיך גענומען באפעסטיקן די שטאט ירושלים קעגן אנפאלן פון ארומיקע פעלקער. ער האט צוליב דעם אויסגעבויט שטארקע מויערן ארום דער שטאט. ביים בויען די מויער-וואנט האבן די יידן זיך געמוזט פארטיידיקן קעגן זייערע שונאים. אין דעם ספר „נחמיה“ ווערט באשריבן, ווי די בויער פון דער וואנט האבן מיט איין האנט געמאכן זייער ארבעט און אין דער אנדערער געהאלטן די וואפן. ביינאכט האט מען אוועקגעשטעלט וועכטער אכטונג צו געבן, אז די שונאים זאלן ניט צעשמערן די ארבעט פון בייטאג. דער צווייטער בית המקדש איז פארענדיקט געווארן און ירושלים איז ווידער געווארן די הייליקע שטאט.

אין עזרא הסופרס צייט זיינען צונויפגעזאמלט געווארן אלע הייליקע ספרים, וואס האבן זיך דעמאלט געפונען ביי יידן. קיין דרוקערייען זיינען נאך ניט געווען און די ספרים פלעגט מען איבערשרייבן מיט דער האנט. ביים איבערשרייבן זיינען אפט געמאכט געווארן גרייזן. די ספרים האבן די גרייזן פארריכט און האבן צונויפגעשטעלט אלע הייליקע ספרים אין א באשטימטער אָרדענונג. די זאמלונג פון אלע הייליקע ספרים הייסט תנ"ך. דאס ווארט „תנ"ך“ איז א פארקירצונג פון דריי ווערטער: תורה, נביאים און כתובים.

די „תורה“ באשטייט פון פינף ספרים: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר און דברים. אין זיי ווערט דערציילט פון דער באשאפונג פון דער וועלט ביז דער צייט, ווען משה איז געשטארבן.

„נביאים“ הייסן די ניינצן ספרים, וואו עס ווערט דערציילט די געשיכטע פון יידישן פאלק פון דער צייט, וואס עס האט זיך באזעצט אין כנען ביז גלות בבל. אין פופצן פון די ספרים זיינען פארשריבן די רייד פון די נביאים: ישעיה, ירמיה, יחזקאל, עמוס און אנדערע.

יידישע געשיכטע העפטן

„כתובים“ זיינען פארשיידענע אנדערע ספרים מיט א היסטאָ-
רישן און רעליגיעזן אינהאלט.

29

מגילת אסתר

אין איין ספר פון די „כתובים“, אין דער מגילת אסתר, ווערט
דערציילט, ווי אזוי דאָס יידישע פֿאָלק אין פֿערסיע איז איינמאָל
געראַטעוועט געוואָרן פֿון אַ ביזן שונא, המן.

דער פֿערסישער קעניג, אחשוורוש, האָט חתונה געהאַט מיט
אַ יידיש מיידל, אסתר. אחשוורוש האָט געהאַט אַ מיניסטער, המן.
המן האָט פֿיינט געקראָגן אסתרס פֿעטער, מרדכי, ווייל מרדכי האָט
אים ניט אָפּגעגעבן קיין כבוד. האָט ער דערפֿאַר באַשלאָסן אומ-
צוברענגען ניט נאָר מרדכי'ן אַליין, נאָר אַלע יידן, וואָס האָבן גע-
לעבט אין פֿערסיע.

המן האָט איינגערעדט דעם קעניג, אז די יידן זיינען אַ פֿרעמד
פֿאָלק, וואָס פֿירט זיך אויף אנדערש און וואָס היט ניט די געזעצן
פֿון לאַנד. דער קעניג האָט געגעבן המנען די דערלויבעניש אויס-
צוהרגענען אַלע יידן.

המן האָט אויפגעשמעלט אַ תּליה אויפצוהענגען מרדכי און
האָט אויך באַשטימט דעם טאָג, ווען אַלע פֿערסישער זאָלן באַפֿאלן
די יידן און ניט איבערלאָזן קיין לעבעדיקן צווישן זיי.

די מלכה אסתר האָט אַבער ניט פֿאַרגעסן איר פֿאָלק. אויף איר
בקשה האָט אחשוורוש צוריקגערופן המנס באַפעל. דער רשע המן
איז אויפגעהאַנגען געוואָרן אויף דער תּליה, וואָס ער האָט צוגעגרייט
פֿאַר מרדכי, און מרדכי איז געוואָרן מיניסטער אויף זיין אָרט.

אין אנדערע פֿון דער פֿאַסירונג איז ביי אונדז פֿאַרבליבן דער
יום-טוב פֿורים. עס איז אַ פֿריילעכער יום-טוב. מע שיקט זיך שלח-
מנות, מע מאַכט פֿאַרשטעלונגען, אין וועלכע עס נעמען אַנטייל
די העלדן פֿון דער מגילה, און מע ווינטשט זיך, אז אַלע יידישע
שונאים זאָלן האָבן אזאַ מפּלה, ווי עס האָט געהאַט דער המן פֿון
„מגילת אסתר.“

עקוואמען-בויגן

1. פארענדיק די ווייטערדיקע זאצן.
  - (א) ..... האָט פאַרשקלאַפּט די יידן אין מצרים. ....
האָט זיי באַפּרייט פון שקלאַפּעריי.
  - (ב) אויפן וועג פון מצרים האָבן די יידן אַרומגעוואַנדערט אין .....
דאָרט אויפן באַרג סיני האָבן זיי באַקומען די .....
  - (ג) אין כּנען פּלעגן די ..... אָפּט אָנפאַלן אויף די יידן.
דערפאַר האָבן די יידן זיך געווענדט צו .....
אַז ער זאָל פאַר זיי אויסקלייבן אַ קעניג.
  - (ד) דער ערשטער יידישער מלך איז געווען ..... נאָך אים
איז געוואָרן מלך .....
  - (ה) שלמה המלך האָט אויסגעבויט דעם ..... אין דער
שטאָט .....
  - (ו) די יידישע מלוכה איז צעשפּאַלטן געוואָרן אויף צוויי באַזונדערע
מלוכות נאָך דעם טויט פון ..... ווייל ער האָט
.....
  - (ז) די צוויי מלוכות, אויף וועלכע די יידישע מלוכה איז צעשפּאַלטן
געוואָרן, האָבן געהייסן : (1) ..... און (2) .....
  - (ח) ירבעם בן נבט איז געווען דער מלך פון מלוכות ..... און
רחבעם איז געווען דער מלך פון מלוכות .....
  - (ט) דער מלך ..... און זיין ווייב איזבל האָבן אייגעפירט
אין מלוכות ישראל דאָס דינען צום גאָט .....
  - (י) עמוס איז געווען אַ ..... וואָס האָט גערעדט קעגן
.....
  - (יא) שומרון איז געווען די הויפטשטאָט פון .....
  - (יב) ישעיה הנביא האָט געלעבט אין מלוכות ..... ער
האָט גערעדט וועגן אַ צייט, ווען עס וועט הערשן אויף דער
וועלט .....
  - (יג) ירמיה איז געווען אַ ..... וואָס איז געווען קעגן
מלחמה מיט .....

- (ד) ..... האָט איינגענומען מלכות יהודה און האָט פאַר־
ברענט דעם .....
- (ט) תשעה באב איז אַ טאָג פון ..... אין אַנדענק
פון דעם .....
11. פאַס צו די נומערן פון לינקס צו די זאַצן פון רעכטס :

- ( ) דער פאָטער פון יידישן פּאָלק. 1. ירדן.
( ) אַ קעניג, וואָס איז באַוואוסט מיט זיין
חכמה. 2. רחבעם.
( ) אַ שטאַרקער שופט ביי יידן. 3. אברהם.
( ) אַ טייך אין ארץ ישראל. 4. שלמה.
( ) שלמה המלכס זון. 5. שמשון.
( ) לעצטער יידישער מלך פון מלכות
יהודה. 6. ירושלים.
( ) האָט באַקעמפט דעם גאָט בעל אין
מלכות ישראל. 7. צדקיהו.
( ) די הויפט־שטאָט פון מלכות יהודה. 8. נבוכדנצר.
( ) האָט איינגענומען מלכות ישראל. 9. אליהו הנביא.
( ) אַ קעניג פון בבל. 10. אשור.

111. ענטפער „יא“ אָדער „ניין“ אויף די ווייטערדיקע :
- ..... ארץ ישראל האָט אַמאָל געהייסן כנען.
..... די ערשטע יידן האָבן אַמאָל געלעבט אין גרויסע שטעט.
..... משה האָט אַריינגעפירט די יידן אין כנען.
..... יהושוע בן נון איז געווען אַ קעניג אין מצרים.
..... אַ שבט האָט געמיינט אַ ריכטער און אַ פירער ביי יידן.

114. דערקלער וואָס מיינען די פּאָלגנדיקע ווערטער :
- (א) חורבן .....
- (ב) גלות .....
- (ג) שופט .....
- (ד) בית המקדש .....
- (ה) מלך .....

	א	
	אברהם (אורוצ'האם)	דן (דאן)
	אבינו (אוינו) — אונדזער	דברים (דוואַרים)
ה	פאטער	
	אבות (אױעם) — עלטערן	
	ארץ ישראל (ערעץ ייסראַאיל)	המן (האַמען)
	אליעזר (עליעזר)	
ו	אהרן (אַרן)	
	ארוץ (אַרן) — דער הייליקער	ויקרא (װאַיקראַ)
	קאָסמן	
	אליהו (עליאַהו)	
	אחאב (אַכאַװ)	
ח	איזבל (איזעװל)	
	אָב (אַױ)	חורבן (כורבן)
	אחשוורוש (אַכאַשוװירעש)	
	ב	
י	בני ישראל (בני ייסראַאיל)	
	ברק (באַראַק)	יצחק (ייצחאַק)
	בית המקדש (בױם האַמיקדעש)	יעקב (יאַנקעװ)
	בת־שבע (באַס־שעװע)	יוסף (יויסעף)
	בית־אל (בױם־אױל)	ישמעאלים (יישמאַאילים)
	בית־דוד (בױם־דאַװיד)	יוכבד (יויכעװעד)
	בבל (באַװל)	יב־סוף (יאַס־סוף)
	בראשית (בערײשיים)	יהוה (יאַװע)
	במדבר (באַמידבאַר)	יהושוע (יעהױשװאַ)
	ג	ירדן (יאַרדן)
	גושן (גױשען)	יהונתן (יעהױנאַסאַן)
	גדעון (גידאַױן)	ירושלים (יערושאַלאַאים)
	גלית (גאַליעם)	ירבעם בן נבט (יעראַװאַם בען
	גלות (גאַלעם)	נעװאַט)
	ד	ישעיה (יעשאַיע)
	דבורה הנביאה (דוואַױרע	יאשיהו (יושיאַהו)
	האַנעװיע)	יהויקים (יעהױאַקים)
	דוד (דאַװיד)	ירמיה (יערמיע)
		יחזקאל (יעכעזקל)

נבוכדנצר (נעוואוכאדנעצער)
נחמיה (נעכעמיע)

ס

סיני (סינאי)
ספר (סויפער)
סופרים (סאפרים)

ע

עברים (איוורים)
עשו (אייסעוו)
עגל (אייגל)
עמרי (אמרי)
עמוס (אמאס)
עזרא הסופר (עזרע האסויפער)
עשרת הדברות (אסערעס)
האדיברעס

פ

פרעה (פארע)
פלישתים (פעלישטים)

צ

צדקיהו (צידקייאהו)

ק

קרבתות (קארבאנעס)

ר

רבנו (ראביינו)
רחבעם (רעכאוואס)

כ

כנען (קענאצן)
כרמל (קארמל)
כוהנים (קויהאנים)
כופ של אליהו (כאס שעל
עלייאהו)
כורש (קוירעש)
כתובים (קסוואוים)

ל

לוחות (לוכעס)

מ

מדבר (מידבער)
מצרים (מיצרעאים)
מרים (מיריאם)
משה (מוישע)
מן (מאן)
מתן תורה (מאטן טוירע)
מנהגים (מינהאגים)
מלכים (מעלאכים)
מלכות יהודה (מאלכעס יעהודע)
מגילת אסתר (מעגילאס עסטער)
מרדכי (מארדכע)

נ

נביא (נאוי)
נתן (נאסן)
נבות (נאווועס)
נבואה (נעוואוע)

שלמה (שלוימע)
שכם (שכעם)
שומרון (שוימרען)
שמות (שעמאם)
שלה מנות (שאלעך מאַנעם)

ת

תרח (טערעך)
תהילים (טילים)
תשעה באב (מישע בעאון)

ש

שבט (שיוועט)
שרה (סאַרע)
שני למלך (שייני לעמיילעך)
שבטים (שוואַטים)
שופט (שויפעט)
שופטים (שאַפּטים)
שמשון הגבור (שימשען)
האגיבער
שאל (שאַעל)

קאטאלאג פון קינדער ביכער

פון

פארלאג „מתנות“

- פארבלאנדזשעט, פון יעקב קרעפליאק, אילוסט. — אהרן גודלמאן — 30.
מוראשקעס, פון חיים גאלדבלום, אילוסט. — אהרן גודלמאן — — — 25.
יינגעלע רינגעלע, פון לעאן עלבע, אילוסט.—אהרן גודלמאן. 3טע אויפל. 2.50
שמערל נאר, פון שלמה סיימאן, אילוסט. — א. גודלמאן (3טע אויפל.) — 1.50
דאָס קלוגע שניידערל, פון ש. סיימאן, אילוסט. — י. פרידלענדער
1.50 — — — — — (2טע אויפלאגע)
- דאָס טעלערל פון הימל, פון אַלעף כץ, אילוסט. — יאָסל קאַטלער — 25.
אָדאָס לידערבוך, פון אפרים אויערבאך, אילוסט. — העניך גליצנשטיין 1.00
קינדער יארן פון יידישע שרייבער, בוך 1, פון שלמה סיימאן — — — 1.25
קינדער יארן פון יידישע שרייבער, בוך 2, פון שלמה סיימאן — — — 2.00
יהושע און שופטים, איבערגעזעצט, צוזאמענגעשטעלט פון שלמה סיימאן 1.50
טאָלי און טאָבי, פון י. מעצקער, אילוסט. — י. פרידלענדער — — — 1.50
ראַבערטס ווענטורעס, פון שלמה סיימאן, אילוסט. — נ. קאָזלאָוסקי — 1.50
די דריי בארימער, פון דוד ראָדין, אילוסט. — יצחק ליכטענשטיין — 1.50
וואונדער מעשות פון זשיאן באַטיסטא באַסילע, באַאַרבעט אויף יידיש
פון יצחק האַראָוויץ — אילוסטרירט — — — — — 1.25
געשיכטע העפטן. 3 ביכלעך פאַרן 1-טן, 2-טן און 3-טן לערניאַר
פון י. מ. גודלמאן, 4-טע אויפלאגע — צו — — — — — 40.
- חומש פאַר קינדער, לויט יהואש, פון שלמה סיימאן (3טע אויפלאגע) — 1.50
אַלעף אַוורעמל, פון דוד ראָדין, אילוסט. — ראַבערט סטיד — — — 1.00
מאַטל פייסי דעם חונס, פון שלום עליכם, פאַרקירצט; י. זילבערבערג 2.00
קידוש השם, פון שלום אַש — — — — — 2.00
געבונדענע יאַרגענג קינדער זשורנאַל, שיין און שטאַרק געבונדן
פער באַנד — — — — — 2.50
דער אָנהייבער, לערנבוך, פון דוד ברידזשער, אילוסט.—נ. קאָזלאָוסקי
10טע אויפלאגע — — — — — 1.25
אַרבעטס־בוך צום אָנהייבער, דוד ברידזשער, אילוסט. מ. וויינער
50 — — — — — 50
גאַטס באַשעפענישן, י. מעצקער, אילוסט. חיים גראָס — — — 3.00
אונטערן טייטלבוים, לעווין קיפניס, אילוסט. איזא — — — 2.75